

CAIETE DE ARTA POPULARA

PORTUL POPULAR
DIN
TARA OLTULUI

Fotografii de *M. Fischer* și *N. Juga*

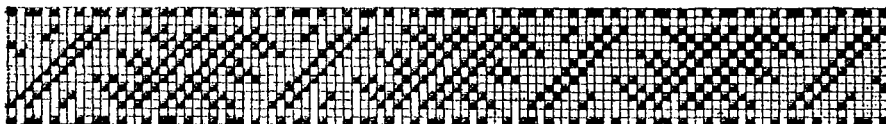
CAIETE DE ARTA POPULARA

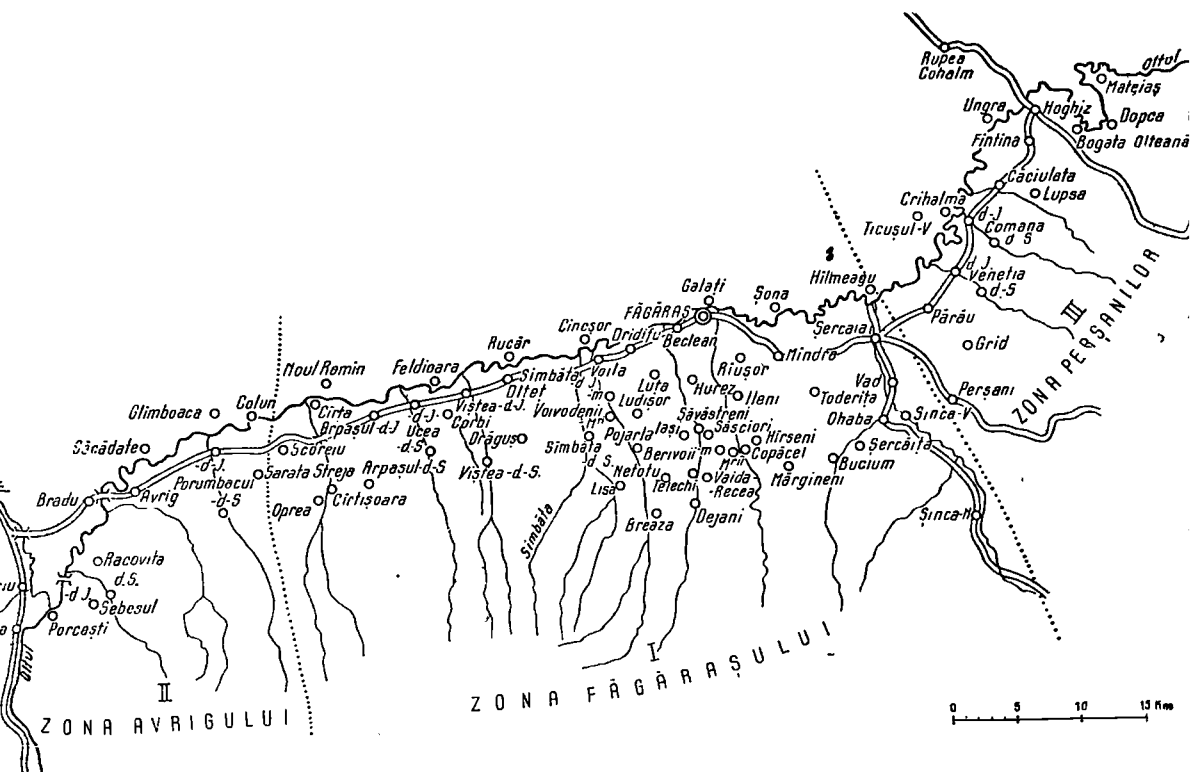
CORNEL IRIMIE

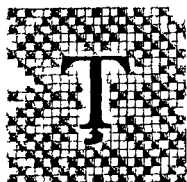
PORTUL POPULAR
DIN
ȚARA OLTULUI

ZONA FĂGĂRAȘ

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

ara Oltului prezintă din punct de vedere al portului trei zone, ce nu puteau fi cuprinse într-un singur caiet de artă populară, din cauza bogăției materialului și a diversității ce se remarcă în cadrul acestei mari unități naturale.

Cea dintâi — zona Avrigului — grupează localitățile: Porcești, Sebeșul de Sus, Sebeșul de Jos, Racovița, Avrigul, Porumbacul de Sus, Porumbacul de Jos și Sărata. Elementele caracteristice în port sînt aici: vălitoarea albă sau păstura cu flori roșii pentru cap, șurtele vinete din două-trei foi « cu ochi », iar în spate crătințele roșii, iile cu pumnașii întorși, apoi pieptarul cu flori mari roșii și cu ciucurei și buboul negru purtat în trecut atît de bărbați cît și de femei. La bărbați, cămașa cu mîneca largă. În picioare călțuni de pănură sau de piele. În general, culori puternice, în trecut predominînd roșu, iar mai de curînd culoarea neagră. Portul de Săliște a pătruns aici la sfîrșitul secolului al XIX-lea, fiind preluat și dezvoltat într-o variantă locală.

Zona Făgărașului formează centrul Țării Oltului și este cea mai cuprinzătoare — cu 51 localități, între care și Făgărașul — mergînd de la Cîrțișoara pînă la Sinca Nouă și Șercaia. Portul este mai sobru, din materiale groase, tipice fiind aici pomeselnecele albe la femei, păstura neagră pe corp în gen de fotă, sarica și buboul cu păr alb, cămășile cu « ștrafuri » și « pumnași » la bărbați, « recălele », opîncile cu nojițe de păr de cal sau de capră etc. Elementele noi în port pătrund mai tîrziu, după 1920, adăugîndu-se sau suprapunîndu-se vechiului port.

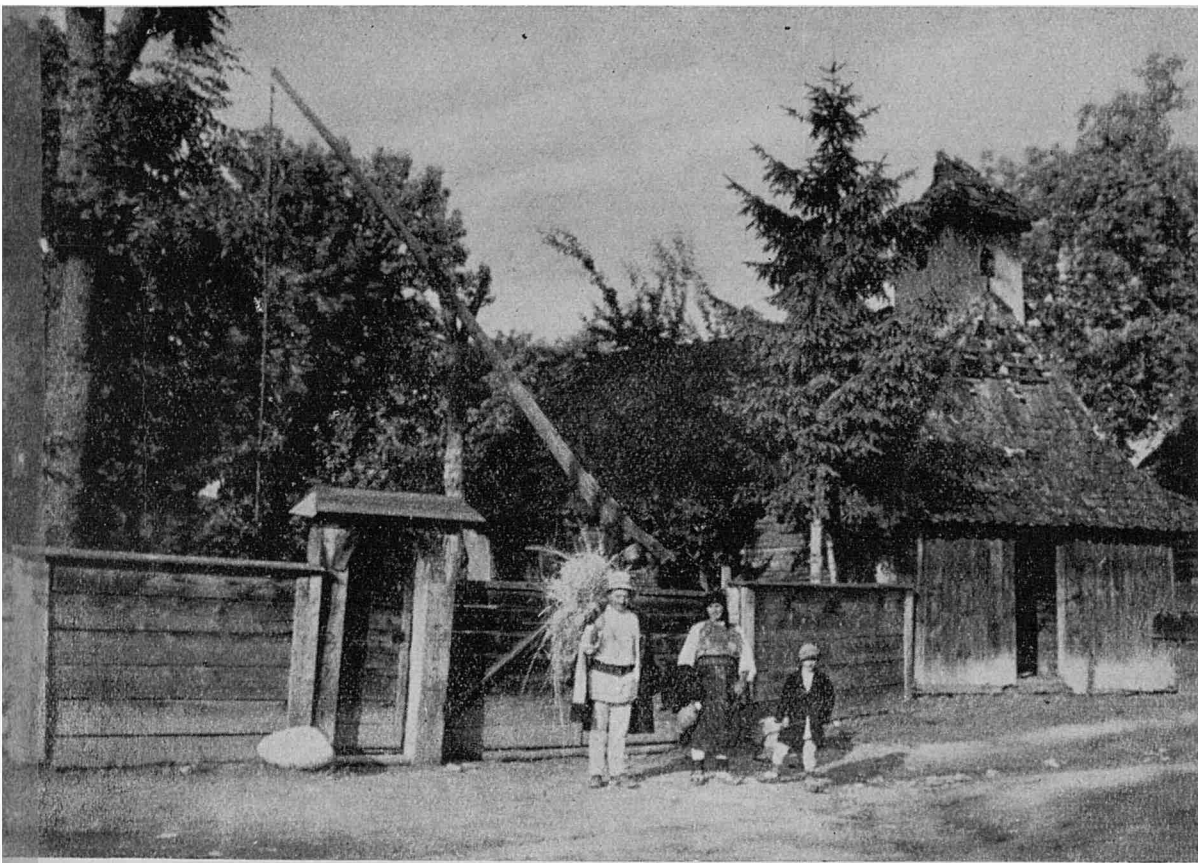
În fine, cea de a treia este zona de est, de la Păriu la Mateiaș (12 localități), cu portul colorat pestriț și în care influența portului săsesc, și în parte a celui unguresc, se resimte în croi, materiale și ornamentică.

Materialul din care izvorăsc cele trei caiete de artă populară privind portul Țării Oltului se întemeiază prea puțin pe date biografice, acestea lipsind aproape cu desăvârșire (mențiuni găsim doar în lucrările lui S. Moldovanu, Al. Bărbat și St. Meteș, precum și în câteva din lucrările citate în bibliografie la sfîrșit). Baza o formează cercetările directe pe teren, cu note și sute de fotografii (făcute de Mircea Iuga), schițe și desene (de Iuliana Fabritius), la care se adaugă datele centralizate la Muzeul Brukenthal în urma unor chestionare completate în toate localitățile acestor zone cu ajutorul cadrelor didactice. În plus, datele referitoare la colecțiile Muzeului din Făgăraș și ale Muzeului Brukenthal din Sibiu.

Marea bogăție și varietate ce o prezintă portul popular din aceste zone, ca urmare a trecutului zbuciumat, a condițiilor social-economice și a felului în care oamenii de aici au reacționat față de toate aceste împrejurări, ne obligă într-o măsură destul de însemnată la o redare oarecum documentară, atît a caracteristicilor materiale cît și a celor artistice. Numai în acest chip se poate demonstra că, într-adevăr, portul — ca element de cultură materială — oglindește modul de viață și nivelul artistic al poporului în cursul dezvoltării sale.

Cuprinsă între Olt și munții Făgărașului, Țara Oltului se prezintă ca un șes lung de vreo 65 km și lat de 5—18 km, ce se întinde de la Turnu Roșu spre răsărit pînă în Munții Perșani.

Cea dintîi impresie pe care ți-o lasă această zonă este puternica ei unitate geografică, asemănarea și dîrzenia oamenilor, căliți în lupta cu exploatarea din trecut și cu zgîrcenia pămîntului. Pe zecile de riuri ce brăzdează șesul din munte spre Olt sînt așezate satele, cîte două-trei, sate surori, unul în susul și altul în josul riului al cărui nume îl și poartă: Arpașul de Sus, Arpașul de Jos, Ucea de Sus, Ucea de Jos, Viștea de Sus, Viștea de Jos, Sîmbăta de Sus, Sîmbăta de Jos etc. Altele stau față în față, tot pe același rîu: Streza și Oprea Cîrțișoara, Voivodenii Mari și Voivodenii Mici, Berivoii Mari și Berivoii Mici, Telechi Recea și Vaida Recea etc. Acolo unde șesul se lărgeste, apar trei-patru rînduri de sate paralele cu Oltul și muntele. Toate sînt apropiate, între 1—8 km unul de altul, și grupate în pîlcuri.

1. În port de zi de lucru, la întoarcerea de la câmp, în mijlocul satului,
o familie din Drăguș, acum 25 de ani (pe la 1930)

Privită de sus de pe munți, Țara Oltului pare o grădină minunată. Folosind la maximum condițiile așezării lor, «oltenii» (căci așa li se zice de către toți cei dimprejur) au construit joagăre, mori de hîrtie, mori de măcinat, piue și vîltori, pe apele rîurilor. Ei lucrează și pentru zonele vecine, pentru «ardelenii» de peste Olt, spre care trecerea se face mai ales cu poduri plutitoare numite aici «corăbii». Din pămîntul pietros, scormonit și gunoit, scot recolte bogate de cartofi și ceapă în special. Împînzind munții cu oi, cultivînd șesul cu cereale și partea de sub munte cu livezi întinse de pomi, oamenii de aici s-au legat de «țara» lor, în care parcă îi vezi împlîntați de veacuri, strînși într-o comunitate de viață, cu

trăsături specifice de caracter și cu un port sobru, însă cu accente calde, adaptat condițiilor de muncă și trai, pentru munte și șes, ca și climatei, cu variații mari de la iarnă la vară.

Datele istorice atestă pe aceste locuri una din cele mai vechi « țări » de pe cuprinsul patriei noastre. Săpăturile arheologice începute în 1954 și în 1955 de către Filiala din Cluj a Academiei din R.P.R. la care a colaborat și Muzeul Brukenhal din Sibiu au dat la iveală urmele unor așezări dacice la Arpașul de Sus și lângă Făgăraș — peste Olt — la Calbor.

Zona care face obiectul studiului de față s-a numit în trecut « Țara Făgărașului », după cetatea ridicată în acest oraș la începutul secolului al XIV-lea.

La începutul secolului al XII-lea, Țara Oltului căzuse în stăpânirea coroanei ungurești, devenind domeniu regal, iar după 150 de ani ajunge din nou sub domnia muntenilor, ca feudă ducală împreună cu Almașul. După 1462 trece iarăși sub stăpânirea feudalilor unguri, formînd așa-numitul district al Făgărașului. De la Mircea cel Bătrîn și de la Vlad Dracul există 7 diplome « boierești », date unor țărani înnobilați pentru diferite servicii. Mai tîrziu, o serie de iobagi își cumpără titlurile de boieri, fiind scutiți de obligații și rente iobagiale. În conscripția de la 1722 sînt numărați 1917 iobagi capi de familie, 206 văduve de iobagi, 399 zileri domnești și 52 zileri boierești. În puține regiuni din țara noastră exploatarea feudală a fost atît de cumplită. Sute de documente înregistrează plîngerile iobagilor, emigrările în masă peste munți în Țara Romînească, revoltele lor, în fruntea cărora întîlnim uneori și nume de femei ca Ana Sim din Ucea de Sus.

Din sus de Breaza, în munte, stau și azi mărturie urme din zidurile cetății lui Negru Vodă. La Făgăraș, cetatea a fost loc de refugiu pentru familia lui Mihai Viteazul. La Sîmbăta de Sus, la poalele munților, Constantin Brîncoveanu a avut curte și a durat mănăstire, ale cărei urme dăinuie pînă în zilele noastre. În multe sate, pînă de curînd, urmele curților grofești erau vizibile.

În ceea ce privește ocupațiile, creșterea vitelor cunoștea în trecut o mare extindere (la 1632 numai cetatea Făgărașului avea 16.984 oi, iar la 1640 în 46 sate se numărau 24.719 oi și capre). Turmele mergeau și în transumanță, peste Carpați. Alături de păstorit și creșterea vitelor, agricultura era ocupația de bază, terenurile cultivate crescînd în dauna pădurii defrișate dinspre Olt spre munte. Se cultiva mai ales meiul, secara, ovăzul, hrișca și cînepa, iar după 1800, cartofii. Culturile se făceau prin

rotație în 2 — 4 tarlale, îngăduind creșterea vitelor mari și gunoirea pământului.

Dintre industrii și meșteșuguri, un avînt deosebit au luat industria lemnului, sticlăriile, morile de hîrtie, morăritul, piuăritul și olăritul. La 1722 se numărau în districtul Făgărașului 105 mori, 62 piue iobăgești, 2 sticlării, 131 căldări de rachiou etc. Tăbăcăritul a cunoscut o mare înflorire, căci la 1643 principele G. Rakoczy I a confirmat statutele breslei tăbăcarilor romîni din Făgăraș. Exista și o breaslă a pălărierilor.

Capitalismul și politica dictată de dualismul austro-ungar după 1867 distrug vechile relații. Exploatarea țăranimii se intensifică. Nici după primul război mondial situația nu e mai bună. Brațele de muncă sînt absorbite de marile fabrici create pentru producția de armament.

În ultimii ani, regiunea se transformă structural, datorită mării sale dezvoltări industriale.

STRUCTURA GENERALĂ A PORTULUI DIN ZONA FĂGĂRAȘULUI

Ca aproape pretutindeni în țara noastră, portul ocupă și aici un loc de frunte între manifestările artistice populare. Dacă în Țara Oltului unele genuri ale artei populare au dispărut — ca de pildă olăritul, iar mai tîrziu arta zugravilor, magistral reprezentată în trecut prin meșterii iconari de la Arpașul de Sus și Cîrțișoara, dintre care amintim pe Matei Timforea și Savu Moga — țesăturile de casă din cînepă și lînă în care predomina roșul para focului, se transformă lent. Arhitectura a evoluat și ea încet, făcînd un salt peste veacuri abia în zilele noastre, cînd casa cu celar, tinda cu ursoaie sau acoperișul de paie ajung o raritate. În schimb portul este mai viu, se înnoiește mereu.

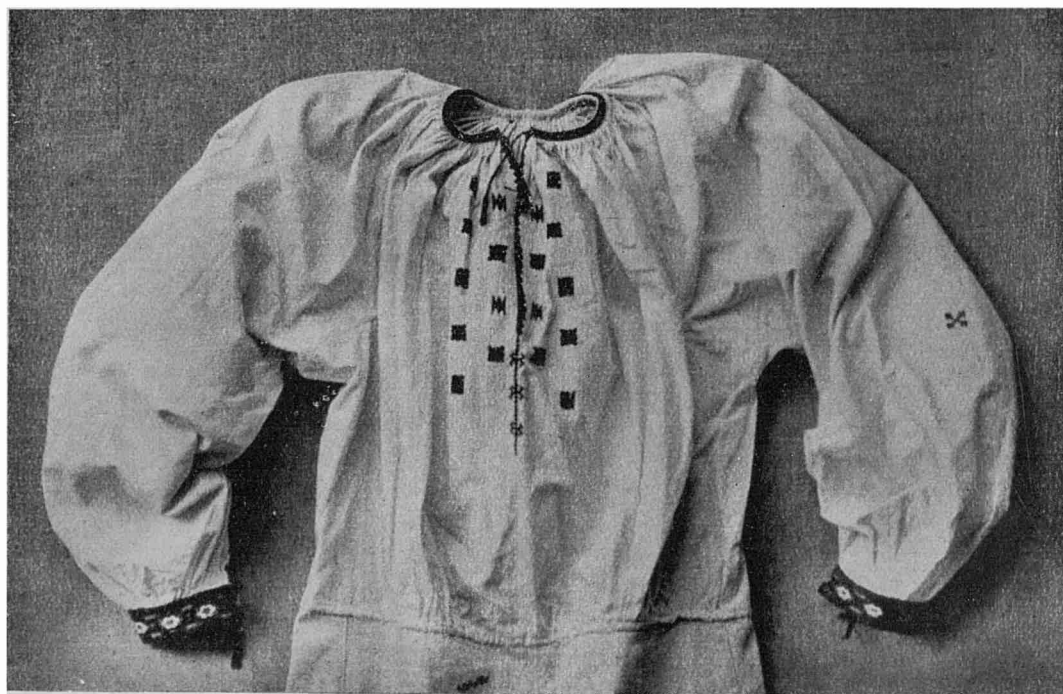
Trăsăturile generale ale costumului trădează viața și firea oamenilor ce-și duc traiul între crestele uriașe ale munților și apa Oltului. Simplitate și robustețe, aceasta caracterizează portul vechi al Țării Oltului în general. Această impresie o lasă liniile drepte ale costumului, materialul gros, lungimea și culoarea sură sau neagră a recălelor, ca și albul de nea al sariceii sau buboului iarna. Capul împodobit cu pomeselnec alb la femei pare dăltuit. Totul pare făcut să reziste. Portul acesta întrește pe om în peisajul local.

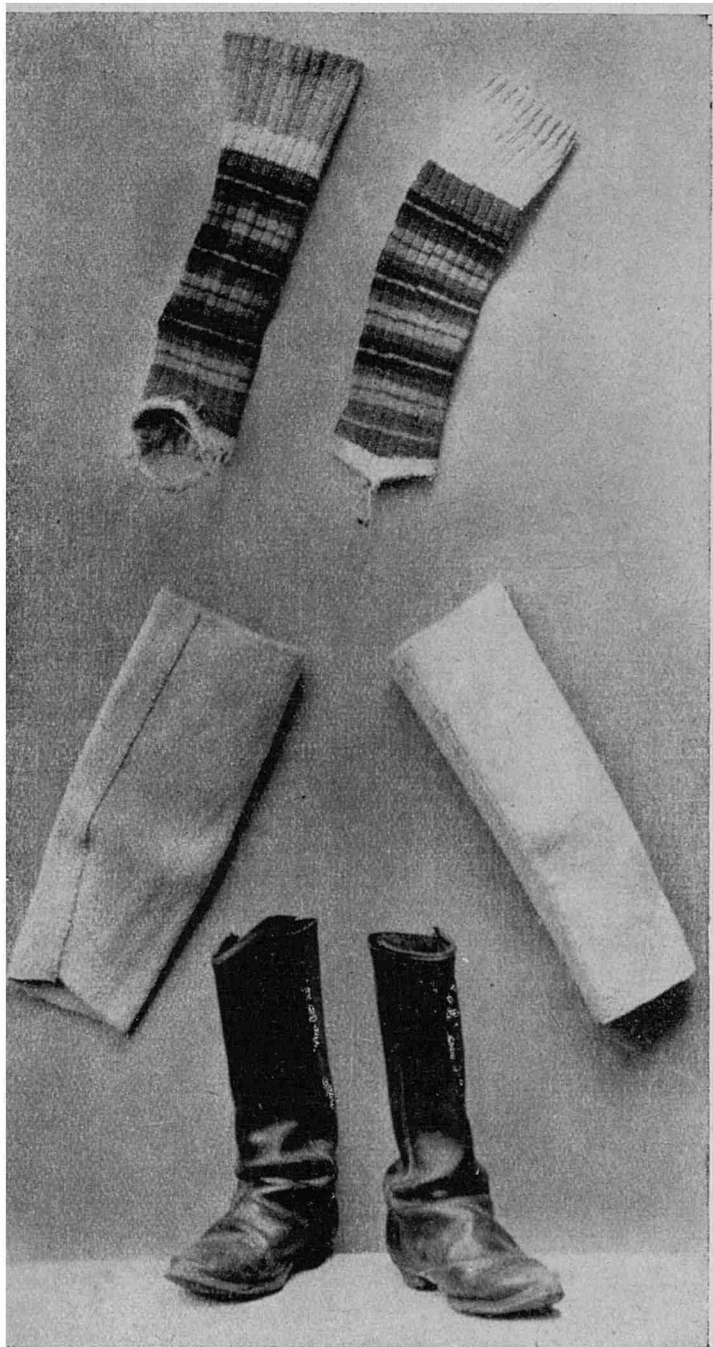
Cîmpii ornamentali și cromatica sînt subordonate liniei costumului, pe care o subliniază. Piese exterioare sînt în general monocrome și asemă-

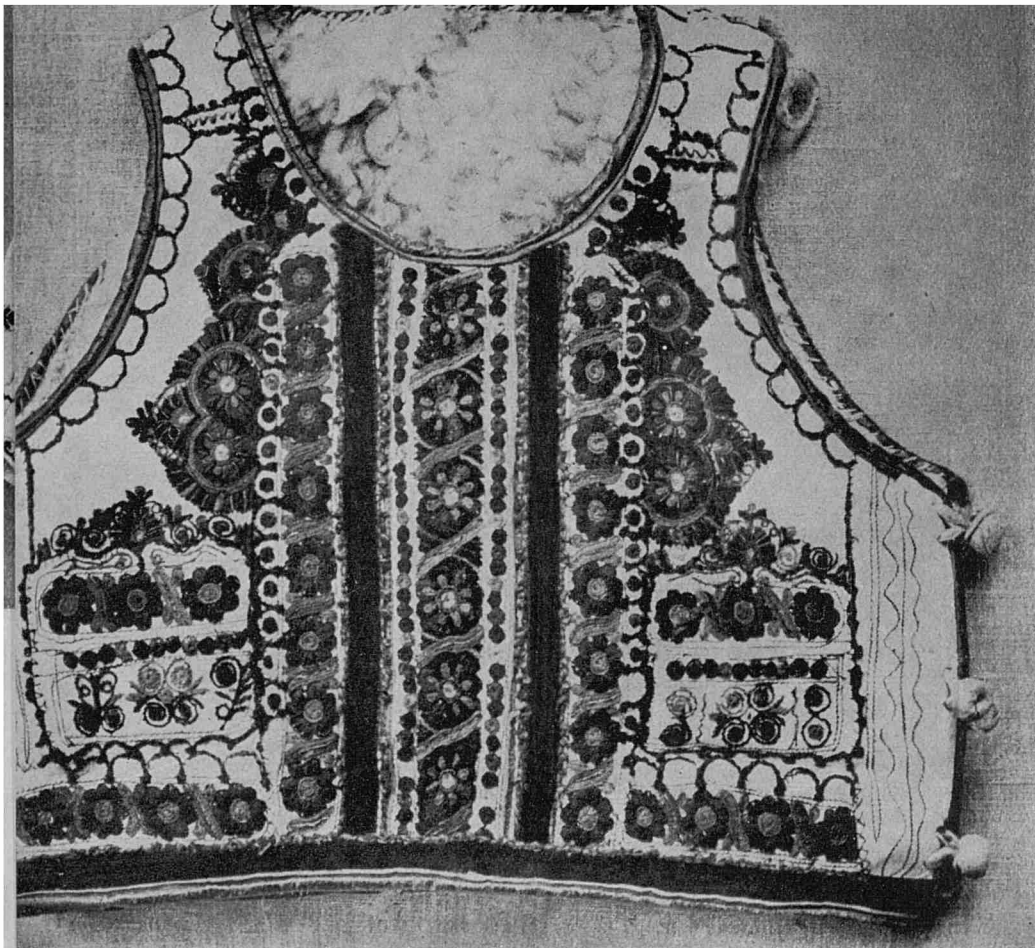
2. Ie cu zbirciogi și cu fodori, cu pui peste
cot și cu poale

3. Ie bătrinească cu pumnași, cu pui pe
piept și cu poale

4. Cizme feme-
iești, cioareci
«borășăști» și
«ciocoi» (cio-
rapi) vârgați

5. *Laibărică (pieptar) din piele, infundată și brodată, pentru fată sau femeie tânără*

nătoare la bărbați și femei, cele vechi chiar identice. Costumul nou caută mai mult relief prin croi, bogăție în câmpii ornamentale și o gamă cromatică mai largă.

În ansamblu, portul femeilor este mai bogat și mai colorat. Babele poartă, peste părul împletit în cosițe, căița cu riețe, fruntarul de mărgelă negre și pomeselnecul de pînză albă. Găteala capului constă mai ales din pomeselnec, podoabă bizară, ce se poartă «învăluit», «peste cap» sau «pe sub barbă». El se potrivește de minune fețelor și siluțelor drepte ale femeilor bătrîne. «Boresele» mai tinere, ca și «nevestele» pînă la 35 ani poartă cîrpă neagră. Fetele în trecut și fetele chiar astăzi în unele sate, ca Drăgușul, poartă pălăriuțe negre cu bor mic și cu «cicur» mare de lînă colorată. Sub pălărie, părul retezat drept.

De la iia bătrânească cu « obinzală » cusută cu arnici roșu, avînd gura în față, cu pui mari și roșii « peste cot », aleși în război în forme geometrice și terminată cu pumnași la mîneci, trecerea se face la iia nevestelor cu gura într-o parte și cu două-trei rîuri de pui peste piept și de-a lungul mîneclilor în locul « rețelor » de pe iile bătrînești, iar la mîneci cu fodori și brățărușe. Iia fetelor numită « briu », cu mîneclile și pieptul pline de pui aleși, este forma cea mai nouă.

Peste poalele lungi, femeile în vîrstă se leagă de 2—3 ori cu cingătoare lată de lînă roșie, și pun apoi șurțul învîrgat vertical cu roșu și negru sau păstura neagră. Nevестele tinere și fetele mai poartă « șurț cu flori » mari, terminat jos cu « fodori » țesuți. Șurțul se purta drept în față, iar după 1930 desfăcut spre stînga, sub influența satelor din partea de est (Sîmbăta de Sus, Lisa, Voivodeni, Sinca). Fetele mari purtau iarna și păsturică roșie cu « vargă cu flori de sîrmă » și terminată jos cu « frîmbghi » de lînă colorată.

6. Pieptar infundat de femeie

7. *Recăl bătrânesc din pănură*

Surțele și păsturile se leagă cu « biete », late azi de 6—8 cm. și lungi de 2—4 m. cu urzeala în culori vii (roșu, galben, verde) și cu beteala într-o singură culoare, roșie sau vînătă, cu motive cu « ochișori » sau « cruci ».

Peste iie poartă « chieptar », iar fetele și femeile tinere « chieptăriță » croită pe talie, crepată uneori în față, sau « lăibărică » tot de piele și cu aplicații de « barșon » negru. Azi se poartă mai mult laibăre și bluze, în special în zilele de lucru.

8. Cămașă cu
fodorei, pen-
tru zi de lucru

9. Cămașă cu
zbirciogi și cu
pumnași pen-
tru feciori și
bărbați tineri

Între piesele de iarnă și timp răcoros amintim recălul «rumînesc» și cel «nemțasc» din pănură de culoare închisă. Sarica albă e purtată iarna, pe ger mare, mai mult de femeile bătrîne.

În picioare, bătrînele poartă obiele, «cioareci boresăști» pînă sub genunchi, de pănură albă, opinci legate cu nojițe negre ce înfășoară glezna piciorului pînă la jumătate. Opincile de cauciuc se poartă după 1930. Cizmele purtate de femei pînă la primul război mondial erau din piele neagră, moale, cu carîmbi înalți și cu o bandă de piele roșie sus.

Femeile tinere și fetele încălțau «cioci», ciorapi de lînă cu vârgi orizontale vinete și roșii sau albe și negre.

«Păpucii» s-au încetățenit prin fetele tinere, care astfel încălțate își făceau intrarea în joc. Ciorapii albi și pantofii pătrund tot mai mult, chiar și în satele de sub munte, în ultima vreme.

Alte piese adăugate costumului tipic din zona Făgărașului, în perioada capitalistă, sînt: «androcul» (o rochie largă din postav negru sau în carouri cu bandă de catifea jos, croită drept), «jacheta» neagră de postav și fri-jurile de flanel, bunda cu blană la poale etc. Ele s-au purtat mai cu seamă în satele de pe șosea de către cei bogați din apropierea orașului și numai în cîteva sate de sub munte — de exemplu la Lisa, pînă acum 10—15 ani. Rochiile vinete sau negre, plisate, ca și laibărele negre și crătințele de Sibiu ajung aici de aproximativ 20—25 ani și se poartă sărbătoarea, de către fete și femei tinere. Costumul de Sibiu a devenit în multe sate port de ceremonie pentru mirese.

Între portul bărbaților și cel al femeilor există o mare unitate, nu numai prin unele piese comune, ci și prin ornamentele cu «ștrafurile» la ii și cămăși, «zbîrciogii» pe umeri, «fodoreii» la mîneca unor cămăși etc.

Vara bărbații poartă pălării negre, cu borul mic de obicei, cu «frunză» și cu catifea pe bor. Pălăriile «nemțăști» și cele de paie pătrund mai tîrziu. Căciula a fost în trecut cu fundul lat. În unele locuri (de exemplu la Dejani, Netotu) erau și «căciuli cu urechi» sau cu «văcălie». Astăzi căciula țuguiață este generală, numai că tineretul o poartă de regulă turtită.

Cămășa «rîmînească» din cînepă, cu mîneci largi, a fost înlocuită aproape peste tot cu cea «nemțească» cu guler și cu «pumnași». Mînecele se prind de «stan» pe umăr cu «zbîrciogii», iar pe piept se fac «ștrafuri» verticale.

Izmenele de pînză, strînse pe picior, ca și pantalonii de pînză albă țesută în trei-cinci ițe, cu motive geometrice, se poartă vara. Iarna, cioareci de pănură albă, cu «ferești», sau «ungurești» cu buzunare. În partea de centru a zonei și sub munte (Netotu, Dejani, Lisa, Recea) s-au purtat și

cioareci cu «șinor negru» pe vipușcă. Jos cioarecii sînt de obicei răsfrînți și au «colțișori» de postav negru aplicat.

Șerparele de piele se înlocuiesc acum la tineri cu șerpare țesute sau brodate în culori vii.

Se purtau aceleași opinci ca și la femei în trecut, «ciobănești» sau cu «cioc». Cizmele fac parte astăzi din costumul de duminică iarna, ca și bocancii vara.

Nelipsite în portul de vară și de iarnă mai ales sînt «cheptarele», înfundate și cu puține flori, în trecut, apoi din ce în ce mai încărcate.

Recălele «rumînești» potrivite muncii nu stingheresc mișcările. Tinerii poartă recăle «domnești» sau «nemțăști» lucrate de croitori, cu guler de postav sau de astrahan, cu buzunare, aplicații de postav colorat vînat pe margini, cusut cu ață galbenă etc.

Peste recăl, iarna, bărbații poartă sarica, buboul ori cojocul, ca și femeile. Feciorii însă nu. Ei pun «mînecari» de lînă «ștrecănită», uneori șal ștrecănit, ca piesă decorativă.

Din portul copiilor, amintim pălăriuțele negre sau căciulile, cămășile mai lungi — la cei mici croite drept, «bătrînește», la cei mari «cămăși nemțăști» — pantalonii, cioarecii, curelușele.

Portul de zile de lucru al copiilor păstrează elemente ale portului vechi bătrînesc. Astfel, în cîteva sate, ei — ca și femeile bătrîne — mai poartă «recăle vărgate» cu dungi orizontale.

PIESELE CARACTERISTICE ALE PORTULUI, EVOLUȚIA ȘI RĂSPÎNDIREA LOR

1. Piese de port lucrate din lînă sau blană

Se observă că tocmai piesele de uz practic — între care unele comune bărbaților și femeilor — sînt în primul rînd condiționate de mediul geografic, de climă, ocupații, materia primă etc. și anume piesele de protecție contra intemperțiilor și legate de muncă: buboul, sarica, recălul, frijurile și zechea, cojocul, pieptarul etc.

Întîlnite în absolut toate satele în trecut, astăzi mai mult în cele de sub munte, sarica și buboul atestă păstoritul și creșterea oilor ca ocupație principală în acea vreme. Numărul oilor a scăzut, astăzi fiind crescute numai pentru nevoile stricte ale fiecărei gospodării. Existența vîltoirilor într-o serie de sate constituie o dovadă în plus asupra necesității acestei ramuri de industrie casnică.

Atît buboul cît și sarica se poartă numai pe ger mare. Sarica e albă, ceva mai scurtă, purtată îndeosebi sărbătoarea, pe cînd buboul e sein, mai mare și se poartă mai cu seamă de către bărbați.

Aceste piese se țin în gospodărie, din lînă țurcană, cu băteală groasă numită «drugă». De obicei cele trei foi din care sînt lucrate se cos împreună, iar la un cap se «închedecă», înnodîndu-se capetele urzelii. Se dau în vîltoare, apoi se «bubue» în coș și se dau în «traga» cu mărăcini, unde li se scoate părul.

După ce se «deschedecă» la capete cele trei foi, se croiește piesa fără a se pierde de loc din material. Ba mai mult, croiul drept — pe care-l considerăm cel mai vechi — este cel în care tăieturile se fac numai pe cusăturile dintre foi, plus o mică spintecătură la guler. De multe ori buboul se poate transforma în strai, foile cusute la loc dîndu-ne un dreptunghi perfect.

Croiul saricei de la Drăguș este asemănător cu cel al buboului de la Ucea de Sus și de la Voivodeni, pe care noi le considerăm variante ale primei piese. La Ucea și Voivodeni, mînecele se taie din lungimea foilor, însă în timp ce la Voivodeni se taie mînecele (sau «brațele») din capăt, la Ucea se scot după ce se taie la capăt o fișie de 20 cm. care are ciucurii înnodeați de la «închedecat» și care constituie în același timp un ornament. La Streza și Oprea Cîrțișoara, în granița de trecere spre zona Avrigului, întîlnim atît buboul alb cît și buboul negru; croiul este aci deosebit, făcîndu-se dintr-o singură foaie.

Mai ieftine decît jocul — care se face numai de meșteri — sarica și buboul au aceleași calități, ba chiar unele în plus. Sînt lungi pînă la o palmă de pămînt. Nu au nasturi, ci numai două «cheutori» la gură prin care se trece o baieră cu care se leagă. Nu au nici buzunare. Mînecele se fac mai lungi, pentru a apăra mîinile și pentru a nu se tăia din material. Se poartă mai mult pe umeri. Astăzi, în cuprinsul zonei, sarica și buboul sînt în dispariție. În multe sate s-au mai purtat ca piese de ceremonie de către miri, la nuntă.

Alte piese groase lucrate tot din lînă și prelucrate în cadrul industriei casnice sînt recălul, frijurile și zechea.

Recălul «rumînesc», numit în multe locuri și frijuri, este o piesă caracteristică pentru crescătorii de vite și agricultori, fiind lucrat din pănură dată la piuă, de culoare albă (de exemplu la Arpașul de Jos, Voila etc.) sau seină (Dejani), alteori, pentru femei, din pănură învărgată orizontal cu roșu și negru alternativ (Arpașul de Sus, Corbi, Lisa, Voivodeni, Netotu etc.), cel mai adesea însă de culoare «neagră» (de fapt maron închis).

Are croiul drept, fără clini (de exemplu la Cîrțișoara, Ucea de Sus, Lisa etc.), asemănător — cum vom vedea — cu al cămășii «rumînești». Nu are guler, iar buzunare numai cîteodată, înăuntru, numai pentru merinde. Nu se căptușește. Lungimea pînă la glezne.

În iconografia locală am descoperit între motivele laice folosite de Savu Moga, zugravul de la Arpașul de Sus, pe o icoană din Porumbacul de Sus, imaginea realistă a unui țaran arînd, îmbrăcat cu o piesă ce poate fi recăl și sarică de culoare închisă.

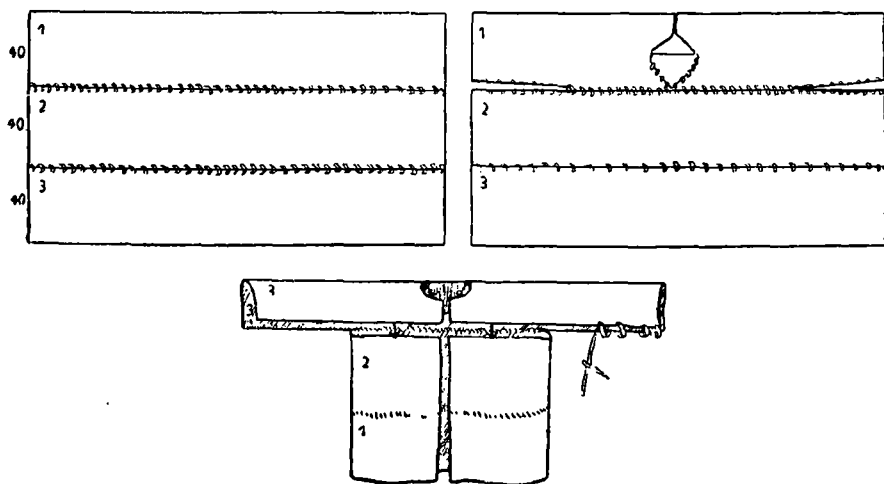
Tipul recălului de Drăguș are «stanul» din trei foi, din care una în față și alta în spate din aceeași lungime, apoi una cusută de margine, cărora li se aplică mînecele și broaștele, spintecîndu-se gura și în față.

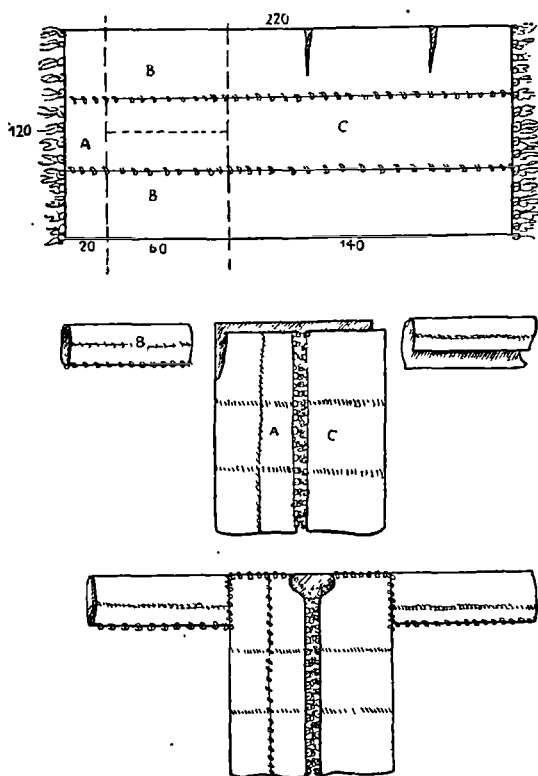
Frijurile din Ucea de Sus și Lisa au croi asemănător, dar cu clini drepți de o parte și alta. Recălul din Cîrțișoara are clinii oblici, ceea ce dă piesei o linie evazată din talie.

Croită larg, această piesă se poartă neîncheiată. Ea cade bogat pe lingă corp și-l apără de vînt și ploaie. În timpul nopții cînd «oltenii» căraușesc de obicei cu bivoli pe răcoare, recălul este o piesă nelipsită în portul lor.

De la recălul «rumînesc» lucrat în întregime în casă, încă înainte de primul război mondial, s-a trecut la cel «nemțesc» sau «domnesc», cusut de croitori în sate, tot din pănură, totdeauna de culoare neagră sau maron

10. Faze din croiul saricei (Drăguș)

11. Faze din croiul buboului (Ucea de Sus)

închis. Croit pe corp, cu guler lat acoperit cu astrahan artificial, are mînele mai strîmte și trei-cinci buzunare exterioare, deasupra cărora se aplică postav vînat peste care se fac cu mașina ornamente geometrice în zig-zaguri, cu ață galbenă. Nasturii sînt așezați pe două rînduri, cîte patru-șase de fiecare parte. Bărbații pînă la 45—50 ani îl poartă lung de trei sfer-turi, iar cei bătrîni ceva mai scurt și fără orna-mente. Recălele fetelor și nevestelor tinere sînt bogat ornamentate, avînd postavul vînat aplicat pe margini în « creste », în plus benzi de catifea neagră.

Se spune că « iobagii » au continuat a purta

cel mai mult recălul « rumînesc » sau « fără guler » și după 1848. Cei care au introdus și generalizat purtatul recălului « nemțasc » au fost tinerii.

De menționat că pe recălele « rumînești » întîlnim pe foaia din spate o vargă înflorată sau una-trei flori mari, în cruce, alese în război și care constituie un semn distinctiv pentru stăpînul piesei, dar și un ornament.

În ceea ce privește denumirile, cea de recăl e mai răspîndită, dar cea de frijuri e mai veche, cum susține și S. Moldovanu. Întîlnim și varianta « reacăn », de exemplu la Sinca Nouă.

În localitățile din partea de est a zonei, la Vad, Șercaia etc., întîlnim « zechea », piesă asemănătoare recălului. La fel « scurteica » bărbătească în grupul de sate Bucium, Ohaba, Vad, Sinca.

Dintre piesele de protecție contra frigului, trebuiesc amintite cojoacele și pieptarele. Cojoacele nu s-au bucurat de o mare răspîndire, decît în satele de sub munte și mai mult printre ciobani. Cojoacele se aseamănă cu cele din zona Sibiului, lucru explicabil datorită faptului că mulți « măr-gineni » sibiieni au ciobănit în munții Făgărașului.

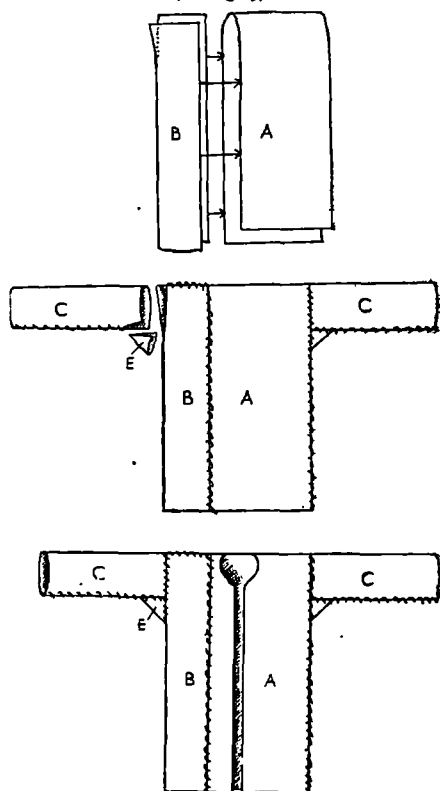
O mare bogăție și diversitate ne oferă însă pieptarele, al căror specific rezidă mai puțin în croi cît în ornamentica lor din ce în ce mai variată și, oarecum, încărcată, cu cît ne apropiem de prezent.

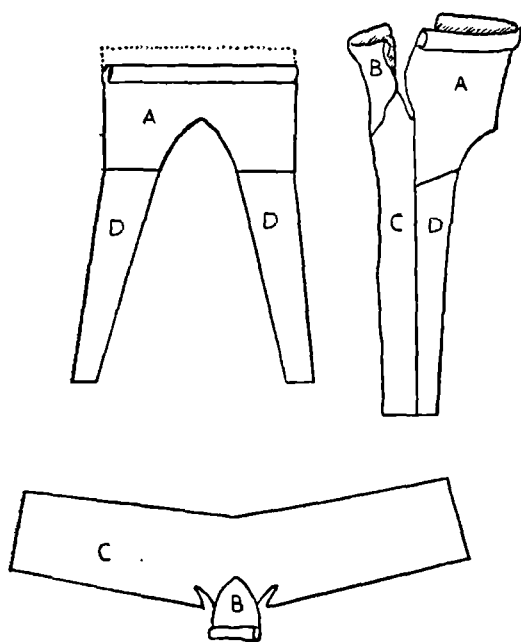
În zona Făgărașului întîlnim meșteri cojocari în aproape toate satele. Unele s-au specializat chiar și lucrează pentru mai multe localități, așa sînt: Arpașul de Sus, Ucea de Sus, Viștea de Sus și Viștea de Jos, Drăgușul, Sîmbăta de Sus, Pojorta, Iași, Hîrșeni etc. și chiar orașul Făgăraș împreună cu satul Galați. Adesea întîlnim familii de cojocari care și-au transmis meșteșugul din tată în fiu.

Pieptarele obișnuite la bătrîni erau « înfundate » și se încheiau într-o parte. Se făceau ceva mai lungi decît ale tinerilor și — ca ornament — cu o singură floare în mijlocul pieptului, de obicei de forma unui romb. Ele au numai două buzunare jos, cu « tăieturi » și « oni », avînd brodat anul și inițialele, ori chiar numele întreg, al posesorului. Din punct de vedere al ornamentelor, forma cea mai veche, pe cale de dispariție, este pieptarul descoperit de noi la Ucea de Sus. Cu același motiv în formă de triunghi, se compun diferite ornamente dispuse în rînduri pe jumătatea de sus a pieptului. În colțuri patru « roți » pe margine « brînel », apoi un motiv de « cruci » și un zig-zag.

Pieptarele bărbaților tineri au în general aceeași formă cu cele ale bătrînilor, însă patru buzunare, din care două — cele de sus — false; au mult mai multe flori, în negru, roșu,

12. Recălul « ruminesc » sau « bătrînesc » (Drăguș)

13. Cioarecii cu clinul lung (Cîrțișoara)

Deși la pieptare ornamentele au numiri asemănătoare cu cele din jurul Sibiului și de la Săliște (onuri, pipe, trandafiri, pinteni, frunze, ochi în opți, creste, brăvări, floarea deasupra capacului etc.), unele numiri sînt diferite (ocheșele, ochi în molii, țifără — în locul «amnarului» de la Săliște etc.). Pe margini, pe lîngă «creste» se face «ocolitură cu ciucurei».

Specificul ornamenticii pieptarelor din zona Făgărașului constă atît în compoziția cîmpilor ornamentali, cît și în cromatică, material și tehnică.

Cîmpii ornamentali scot aci în evidență bustul, lăsîndu-se pe planul al doilea «brîul» pieptarului, care este atît de important în zona Avrîgului și unde accentul cade pe acest brîu și pe buzunarele mari, cu ciucuri, și bogat ornamentate cu roșu aprins. În zona Făgărașului croiul se termină brusc în talie, în timp ce în zona de la Șercaia spre est pieptarele au un croi evazat pe talie și motivele florale naturalist tratate. Mai puține asemănări au pieptarele acestea cu cele de la Săliștea Sibiului sau cu cele de la Poiana Sibiului.

maron, verde, vînat și galben. Strămătura și lînica se înlocuiesc adesea după 1920 cu arnici. La Viștea de Sus și Sîmbăta de Sus întîlnim pieptare nespintecate pe umăr, însă «crepate pînă la floare», pentru îmbrăcat peste cap. La Sîmbăta de Sus și în alte sate spre est, pieptarele se fac cu un guler îngust, cu blană de miel.

Pieptărițele fetelor și femeilor tinere au același croi, doar că se încheie numai cu un nasture pe umărul stîng. Ornamentele la fete sînt dispuse mai recent și în rînduri verticale, între care se aplică benzi de catifea neagră.

În satele din apropierea Făgăraşului şi mai ales spre est s-au răspândit — prin meşterii de la Galaţi — pieptarele zise «ardeleneşti», înfundate, cu flori mărunte şi colorate mai mult cu negru. De zece ani încoace au început a se purta lăibărici «crepate» complet în faţă şi încheiate cu copci, vopsite maron sau negru mai rar, cu «pojiţă» aplicată pe margini şi ornamentată prin găuri cu preduceaua, creştături etc.

Cioarecii, o altă piesă caracteristică de lână, sînt făcuţi din pănură albă dată la piuă şi croiţi de femei sau chiar de croitori. Se compun din «tur» şi «dîrg» sau «vreană», «clini», «craci» şi «văcălie». Lăţimea sau îngustimea cioarecilor este în funcţie de croi. Clinii se scot uneori pe urzeală şi sînt lungi cît piciorul (de exemplu la Cîrţişoara), alteori din latul pănurei şi atunci sînt mai strîmţi (de exemplu la Ucea de Sus).

Găurile ce rămîn în faţă se cheamă în unele locuri «fereşti» de aceea li se şi spune «cioareci cu fereşti». În jurul lor se făceau şi «coţofene» (ornamente cu şinor negru). Chiar şi pe vipuşcă se aplică şinor negru. Cu şinoare se mai ornamează numai în puţine locuri după 1920; astăzi la Netotu de exemplu, şi numai pentru feciori. Specifici pentru Ţara Oltului sînt «colţii» negri de postav, laţi de 2—3 cm., aplicaţi jos pe manşeta răsfrîntă larg a cioarecului. De notat că, în zona vecină, spre Mateiaş, la răsărit de Şercaia, manşeta cioarecilor întoarsă este uneori de 15—25 cm., iar pe cusătura orizontală a clinilor se brodează «pui» în culori diferite, ca şi la cămăşi.

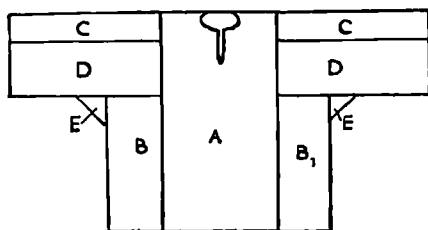
În ultimii ani s-au introdus în Ţara Oltului pantaloni de pănură sau pînză, croiţi drept, oraşeneşte.

Tot «cioareci» se cheamă încălţămîntea făcută pentru femei, din pănură albă, în formă de cizmă, cu tureac pînă la genunchi şi peste care, bătrînele mai ales, încălţau opincile. Bătrînele şi copiii pînă la 7 ani au fost ultimii care au îmbrăcat această piesă de port, echivalentă «călţunilor» de pănură sau de piele din zona Avrigului.

14. Cămaşă «iobăgească» sau «rumi-nească» (Viştea de Sus)

2. Piese lucrate din ţesături de cîneapă şi bumbac.

Cultura întinsă a cînepii în Ţara Oltului a făcut posibilă folosirea ei nu numai la ţesăturile de casă pentru nevoile gospodăriei (ţoale, saltele,

saci etc.), ci și pentru unele piese de port. Mai rezistentă este cînd e amestecată cu bumbac.

Dintre piesele de port din această categorie, cămășile bărbățești, iile și pomeselnecele reflectă într-o largă măsură gustul artistic și transformările portului din zona Făgărașului.

Cămașa bărbătească cea mai veche — «rumînească» sau «iobăgească» — lungă și cu mînele largi și drepte, se compune din: «stan», «mîneci» cu «băgătură», «clini» și «broscuțe». «Gura» se taie din foaia stanului. Atît băgătura cît și broscuțele au rolul de a face cămașa cît mai comodă la lucru, la ridicat în special. Este ornamentată puțin, prin cusături în negru și roșu pe gulerul îngust, mai ales cea de sărbătoare.

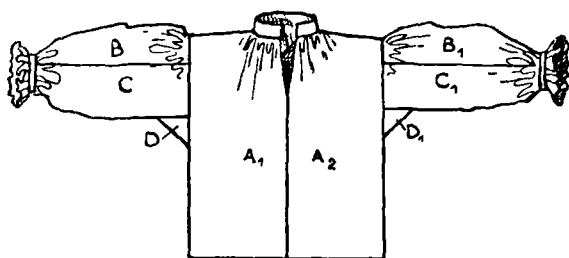
Cămașa de tranziție — «cămașa cu fodori» — are stanul din patru foi, mînele prinse în «crețe» sau «riețe» la umăr; iar jos se termină cu «fodorei» strînși cu o «puncitică». Gulerul la această cămașă este mai lat și întors.

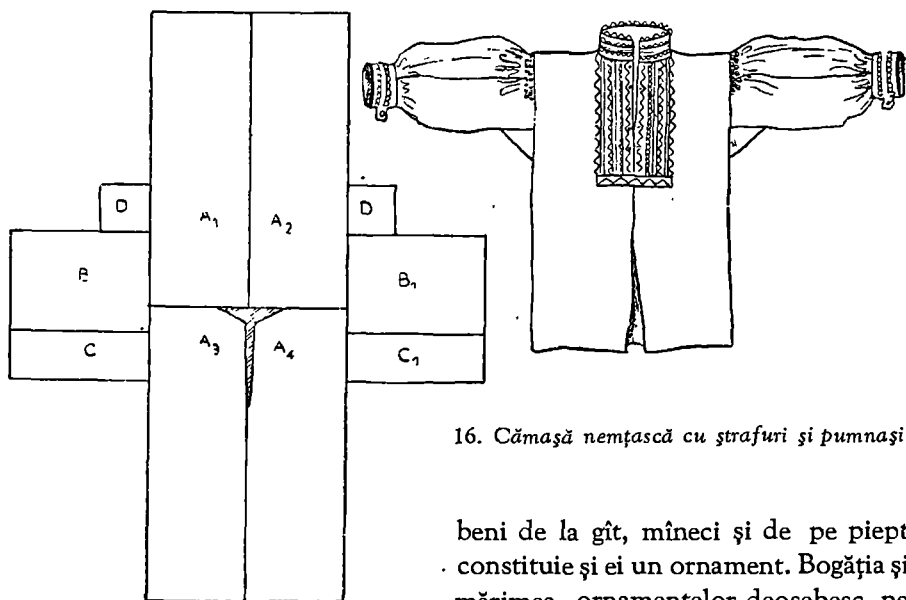
De la aceasta s-a trecut, la sfîrșitul secolului al XIX-lea la «cămașa cu ștrafuri și cu pumnași», tipică astăzi în zona Făgărașului. I se mai spune și cămașă «ungurească» ori «nemțească». La mînecă avem «pumnași» iar pe umeri «zbîrciogii» de 5 — 8 cm. (încrețituri mari realizate printr-o cusătură peste muchie) cu galben și alb. Gulerul e lat de 5 — 6 cm. și format din patru foi îndoite, brodat cu galben și alb. Pieptul e ornat cu «ștrafuri» verticale lungi de 25 — 35 cm. de o parte și alta a gurii cămășii, terminate cu «puncitică» orizontală sub care stanul continuă cu încrețituri. Pe umeri se aplică un petițut numit «bentiță». Pumnașii de la mînecă și gulerul îndoit se mai numesc și «pălan». Acest tip de cămașă a evoluat în special în ceea ce privește ornamentica. Pe guler, în afară de broderia de mînă sau mașină, se aplică «frunză albă» (panglică) de cumpărat, iar pe piept, pe ștrafuri și pe

pumnașii mîneșilor, se pune «strîmbuleț» alb (zig-zag). La cămășile de mire se face, uneori, dantelă și un rînd de «flori brodate».

Se consideră frumoasă cămașa sau iia care se învinețește puternic după spălare, încît rămîne albastruie. Nasturii gal-

15. Cămașa bărbătească cu fodori

16. Cămașă nemțască cu ștrafuri și pumnași

biului întâlnim în partea Cîrțișoarelor și Arpașelor, de curînd, cămăși cu fustă, formată din cinci foi, cite două lateral și una în spate, unde stanul se oprește în talie.

Cămașa se poartă de obicei peste pantaloni sau cioareci, uneori însă — de exemplu la lucru la pădure — se pune în pantalon. Pe sub cămașa « națională » se poartă, de 10 — 12 ani încoace, cămașă obișnuită de prăvălie, chiar și sărbătoarea la joc.

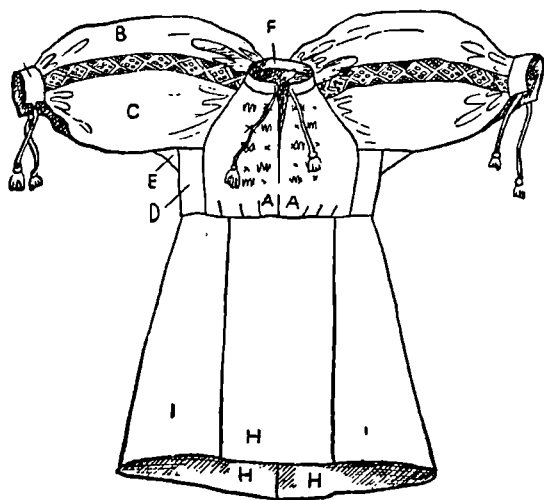
Iia veche « rumînească », cu « pumnași și obinzală » se purta cu poale într-una, lungi pînă aproape de călcîie. « Ciupagul » din față este compus din două foi din pînză de bumbac și cîneapă sau de bumbac, iar spatele (în unele locuri numit ciupag) dintr-o foaie (de exemplu la Ucea de Sus, Viștea de Sus, Drăguș etc.) sau din două (de exemplu la Voivodeni, Iași, Săvăstreni, Beclean, Pojorta, Luța etc.). Mînecele se fac din cite două foi (de exemplu la Ucea de Sus), cel mai adesea însă dintr-o foaie și jumătate numită « băgătură ». La toate iile de acest fel mînecele se prind direct din « obinzala » gulerului. Gura este în față. Sub mîneacă, între foile ciupagului și spate, se pune cite o « broască mare » sau « păvuță » iar deasupra ei un peticuț pătrat, zis tot « broască ». Mînecele se termină cu « pumnași » brodați de 2 cm. și legați cu băieri cu ciucurei de arnici. Poalele acestor ii se fac din material mai gros (pînză « de mestecată », urzită un fir bumbac și un

fir cînepă și bătută) și se compun din două foi întregi (una în față și alta în spate) și patru cline de cîte o jumătate foaie.

Ornamentica acestor piese este simplă și elegantă. Broderia se face la gura iiei («colțișori») cu roșu pe obinzală, iar pe mîneacă «peste cot» pui mari aleși în război. Pe piept, de o parte și alta a gurii, se cos șiruri de ornamente verticale, grupate ca o placă, din motive în formă de triunghi, asemănătoare motivelor de pe vechiul pieptar. În toate ornamentele alese sau brodate, de regulă geometrice, predomină roșul, lîngă care se pune și puțin galben. Întregul «brîu» (așa se numește iia propriu-zisă) se coase în cheiță cu roșu și albastru. În perioada capitalismului, de-a lungul mînecii, de la obinzală la pumnași, se aplică «rețe» sau «bortiță» (o panglică albă de broderie spartă) de cumpărat, lată de 4–6 cm.

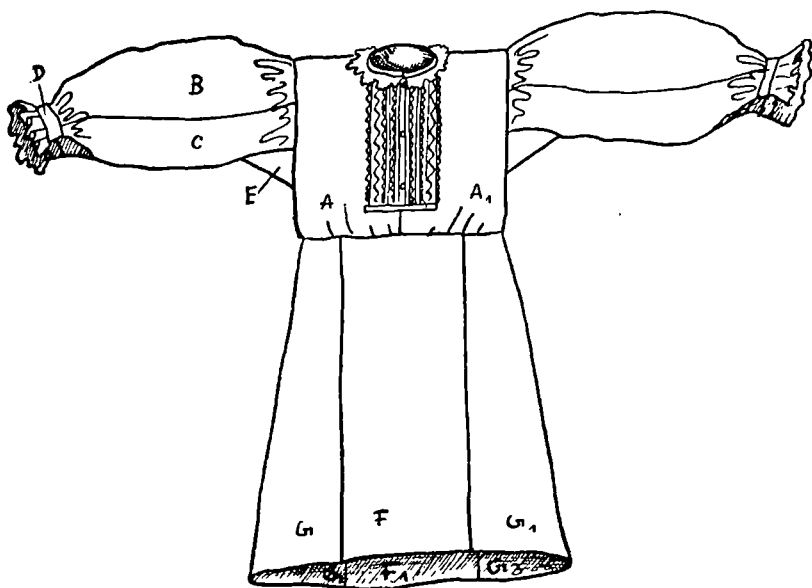
La vechea iie s-au adăugat niște «fodorei» scurți prinși la capătul mînecii cu o «puncitică», «brățărușe» sau «betelie». După aceea, mînecele nu s-au mai prins de obinzală, ci — în dreptul umărului — de ciupagul ce se formează acum din patru foi. Subsuoară rămîne numai «broasca». Prinderea mîneclor se face simplu sau cu «zbîrciogii» pe umeri. Deasupra umărului, lîngă obinzală, se mai aplică și o «broscuță», un mic triunghi (în satele la est de Simbăta de Sus).

17. Iie bătrînească cu pumnași, obinzală și cu poale

Elementul nou, următor, îl formează «ștrafurile» pe piept iar mai tîrziu «fodorii» la guler, prinși sub «obinzală». Gura iiei se face acum în stînga.

Dorința de a îmbogăți iile a dus la aplicarea unor fodorii din ce în ce mai mari, terminați cu «cipcă». Se pun chiar două rînduri de fodorii, suprapuși. Ștrafurile acoperă întreg pieptul și se fac din ce în ce mai complicate, cu «colțișori» sau «strîmbuleți» apli-

18. Iie cu ștrafuri și cu fodori

cați, sau chiar cu broderie. În afară de rîndul de pui țesuți « peste cot », se mai fac două rînduri orizontale, unul în dreptul umărului și altul din jos de cot. Mînecele devin tot mai mult obiect de împodobire, foaia de deasupra năvădindu-se și țesîndu-se în « ciurele » în trei ițe. Forme curioase au luat iile în Mîndra, Toderița și alte sate din partea de est a zonei. Sub obinzală, avem și aici fodori, gura iiei în față, pieptul cu cîte 10—12 rînduri de ștrafuri cu colți și terminați cu « punte ». Mînecele se prind la umăr cu « buște » (zbîrciogii din partea centrală a zonei). « Pumnișorul » (« brățarușa ») e lat de 12—14 cm. și cusut « pe știpuială ». Mîneca este aleasă în război cu motive geometrice din mătase albă, înainte vreme « cu vârghele » iar acum cu « ițișoare ». Acestea se completează minunat cu pomeselnecele cu broderie spartă albă.

În general iile din zona Făgărașului lucrate din pînză de bumbac țesută în casă și încheiate de mînă în trecut se fac de prin 1930 și din material de cumpărat. Preferința manifestată tot mai puternic pentru mîneci și piept încărcat cu ornamente țesute în culori vii, de obicei o singură culoare, înseamnă o schimbare a gustului la tineret sub influența zonelor vecine. Iile noi, numite frecvent « brîuri », se poartă fie cu fuste albe plisate și cu crătințe negre, brodate cu « bulion » sau « tăiete », fie cu « păstură cu flori »

pusă pe o parte. Se mai poartă și cu « rochii », « fuste » negre sau bleumarin, plisate și cu păstură cu flori — pusă de data aceasta drept în față. Aceste păsturi, mai mici, cu alesături în motive florale, în culori puternice, se cheamă la Pojorta « scutece ».

Poalele la iile noi se fac ori separat, ori prinse cu « înnodeală ». Ele se fac acum tot mai scurte și înguste. Sărbătoarea se completează cu « fustă albă » încrețită, care întregește costumul.

Încontestabil, piesă caracteristică și proprie acestei zone este « pomeselnecul », « polmesenecul » sau « pomneselnecul ». Podoabă de cap, unică în felul ei, țesut în gospodărie din pînă albă și cu puține ornamente, discrete, acest turban românesc nu se aseamănă nici cu « vălitoarea » albă din material subțire din zona Avrigului, nici cu « pahiolul » de borangic albit al tilișcanelor și săliștencelor, nici cu « proboda » de la Poiana sau Sugag și mai puțin cu maramele de borangic din alte regiuni ale țării.

Pomeselnecul era în trecut o piesă nelipsită din portul tuturor femeilor căsătorite, purtat vara și iarna, în zilele lucrătoare cît și sărbătoarea. În mod curent îl mai poartă astăzi femeile bătrîne în satele de sub munte.

În majoritatea satelor, pomeselnecul dispare din port după 1920, o dată cu generația bătrînelor de atunci, care cereau să fie înmormîntate cu pomeselnec. În multe locuri, el a mai rămas ca piesă de ceremonie, la nunți, cînd după cununie îl îmbracă nașa și mireasa. Tot așa cum gluga ciobănească a rămas în zona aceasta mai mult o piesă de ceromonie purtată de « judele » sau « vătăful » cetei de feciori la sărbătorile Crăciunului (de exemplu la Lisa).

În mod obișnuit, pomeselnecul se purta peste « căiță » și « fruntar ». Peste părul împletit în două « cosițe » (fiecare din trei « sbghițe ») se pune o căiță de pînă de cînepă. Se lega apoi « fruntarul » de pînă neagră și împodobit cu mărgele negre lungi și cu colțișori. Deasupra se îmbrăca o « căiță neagră » (din material de cumpărat, cu flori roșii pe fond negru) și cu două « urechi » făcute din rips negru încrețit mărunț în mai multe rînduri și peste care femeile tinere coseau « părăluțe » și mărgele mici colorate. Încadrînd capul pînă la umeri, aceste « urechi » negre scot în evidență chipul învelit cu pomeselnec alb pe deasupra.

Felul în care se poartă pomeselnecul este atît în funcție de vîrsta și starea socială a femeii, cît și de diferite împrejurări sau de anotimp. În general, se poartă în două feluri, cu diferite variante: « pe sub barbă » și « roată » sau « peste cap ». Pe sub barbă se purta mai ales iarna, lăsînd să atîrne un capăt la spate peste bubou sau sarică, sau « de-a vale » (Cîrțișoara, Berivoi, Voivodeni etc.). La Mîndra întîlnim purtatul « pe sub barbă », « cu veacă »

la femeile bătrîne și « cu troacă » la cele tinere. La spate, capătul de deasupra se întinde cît e de lat pe spate, lăsînd să se vadă frumoasa lucrătură a piesei. Pe sub barbă « cu coarne » purtau în trecut tinerele la Netotu, sau cu « corn în dreapta » azi bătrînele la Viștea de Sus. Altă variantă a purtatului sub barbă este cea « cu peană », « în dreapta », la Streza Cîrțișoara. Menționăm că « boresele » (femeile căsătorite, de peste 35 ani) purtau pomeselnecul « cu peană » în special la biserică și ca nașe, cînd cununau pe cineva. O dată înapoiate de la cununie, îl puneau « peste cap ». Dacă o femeie rămîne văduvă sau pierde pe cineva apropiat, nu mai poartă niciodată căița neagră cu « urechi cu rețe », iar pomeselnecul timp de un an nu-l mai dă peste cap, ci-l leagă cu « peană » ca la biserică, în doliu. De altfel, toate femeile care însoțesc mortul pînă la groapă au pomeselnecul legat « cu peană ».

Al doilea fel principal de purtat pomeselnecul este « roată » sau « peste cap », cînd se face un colac mare în jurul capului și nu se mai trece pe sub bărbie. Uneori și aci se lasă un cap peste spate, într-o parte (Voivodeni, Lisa, Pojorta, Breaza). « Îmbrobodit » sau « făcut cu veacă » purtau pomeselnecul în trecut bătrînele din Berivoi, Netotu, Iași, Săvăstreni, Mîndra, deci în jumătatea de est a zonei. Tot în jurul capului, dar făcut « cu peană » în sus, pe stînga, se purta sărbătoarea sau la clacă, ori la anumite date în șezătoare, la Ucea de Sus și Viștea de Sus, împreună cu « păstura roșie tipărită » în față.

Atît portul bărbaților cît și al femeilor cuprindea în mod necesar aceste piese caracteristice. Dispariția unora și înlocuirea sau evoluția altora marchează precis etapele transformărilor în viața socială, în condițiile economice și în felul de trai, relațiile cu orașul și cu zonele învecinate, sau cu diferite minorități naționale (sași și unguri).

CÎTEVA CONCLUZII DESPRE VALOAREA PRACTICĂ, SOCIALĂ ȘI ARTISTICĂ A PORTULUI DIN ZONA FĂGĂRAȘULUI

Aceste aspecte nu pot fi separate unul de altul, deoarece ele sînt rezultatul aceluiași condiții și împrejurări în care portul s-a dezvoltat. Mai mult, ele se condiționează reciproc în tot cursul procesului de înnoire.

Populație pastoral-agricolă, într-o regiune în care cei mai înalți munți din țara noastră sînt direct învecinați cu șesul Oltului, cu o climă cu trecere bruscă de la vară la iarnă și invers, oamenii din zona Făgărașului au nevoie de haine călduroase și rezistente la lucru. De aici sarica și buboul, recălele, pieptarele și cioarecii. Cultivarea cînepii, apoi, a făcut posibilă prelucrarea

unei pînze rezistente. În ceea ce privește croiul lung al tuturor pieselor, el se explică la fel prin necesitățile de climă și muncă.

Aceste condiții cît și materiile prime au făcut posibilă înflorirea unor industrii textile, ca pîuăritul și vîltoritul, menținute pînă azi (în 1946 am aflat încă 12 sate în care funcționau zeci de piue, centrul cel mai important fiind chiar și în 1956 tot la Berivonii Mari și Berivonii Mici). La fel s-au dezvoltat unele meșteșuguri, cum ar fi cel al cojocarilor care se numărau cu sutele. Tot aci trebuiesc amintite vestitele țesătoare de pînză pentru haine de la Ucea de Sus și Arpașul de Sus, care-și desfăceau marfa pînă în Țara Bîrsei sau la Sibiu. De asemenea, cele ce făceau straie și sarici, piese care s-au răspîndit atît de mult, încît sarica romînească de Făgăraș a devenit piesă de port la populația germană (Landleri) din Turnișor lîngă Sibiu.

Din analiza portului în funcție de stare socială, vîrstă, ocazii, ceremonii etc., observăm la unele piese sau detalii, urme ale diferențierilor sociale vechi, cum ar fi cămașa «iobăgească» sau cea cu «pumnași», care se spune că au purtat-o întîi «boierii». Deosebiri între portul celor bogați și al celor săraci au constatat în trecut mai mult în numărul de piese și bogăția de ornamente, de exemplu la chiaburii ce plăteau cît de mult cojocarilor pentru ca pieptarele lor să fie mai înflorate. Mari deosebiri sînt — cum am văzut — în ceea ce privește vîrsta și starea socială. Bătrînii au păstrat și, apoi, au dus cu ei, cu 20—25 ani în urmă, portul epocii lor: sarica, buboul, recălul «rumînesc», cămașa cu mîneacă largă, opincile. Bărbații și tinerii au încetățenit un port nou, în care înlocuirea pieselor nu s-a făcut deodată, ci pe rînd, astfel că în curs de 50 ani s-a născut un alt port, altoit pe cel vechi: cămașa «nemțască» cu «ștrafuri» și cu «pălan», recălele «nemțăști», «mînecărilor» și cioarecii cu «colți» etc. Iar la portul copiilor, de la cei din leagăn (cu cămășuțe lungi, scutece țesute din lînă colorată și «gugiu» în cap, legați peste mijloc cu «drugă» răsucită din lînă multicoloră) pînă la cei de 7 ani cu cămăși cu obinzală, apoi «nemțăști» cu guler întors, șerpărel țesut, opinci, cioareci boresăști, recăle de pănură vîrgate ca la femei etc.

În costumul femeilor, trecerea de la o vîrstă la alta și de la o stare la alta este și mai bine marcată. Purtatul pomeselnecului în diferite feluri, păstura neagră, opincile, betele late, recălul, sarica și buboul le deosebeau pe bătrîne de «boresele» pînă la 50 ani și de «nevestele» măritate pînă la 35 ani. De notat că, pînă la nașterea primului lor copil, nevestele nu purtau cingătoare și nici atîta timp cît mergeau la joc după ce s-au măritat. Fetele umblau cu capul descoperit sau cu pălărie neagră cu ciucur, mai nou cu cîrpe de păr, ii cu pui aleși în război și care acoperă pieptul și mîneca,

șurțe cu motive florale mari, alese în război. În trecut, șurțele se purtau în față pînă ce fata era băgată în joc, iar după aceea într-o parte. Tot cu această ocazie, fata « scotea fodorii » iiei din mîneca recălului, unde-i ținea vîrîți înainte. Intratul în joc se făcea cu un ritual special, în cadrul sărbătorilor de iarnă (Crăciun, Anul Nou, Bobotează). În locul păsturilor roșii, fetele purtau după aceea păsturi vinete sau șurț.

Costumul de nuntă al mirilor cuprindea în mod obligator, în trecut, sarica. Mireasa mai avea atîrnat pe șoldul din dreapta un colac și o cîrpă de păr, neagră, legate de bete cu o ațică roșie. Mirele purta de asemenea, pe umărul stîng, un tulpănegru.

Am putea vorbi și de un costum de doliu, la bărbații ce umblau cu capul descoperit și nebărbieriți opt zile, în care timp nu-și schimbau nici cămașa. Am văzut că văduvele nu mai purtau căiță neagră, iar pomeselnecul se lega «cu peană» la înmormîntare. Ca semn de doliu și obielele se făceau din păstură neagră.

Între costumul de zi de lucru și cel de sărbătoare deosebirile constau în materiale și în bogăția ornamentelor. Mai groase și mai rezistente, piesele de zi de lucru se fac din pînză de bumbac amestecat cu cînepă.

Fie că e vorba de valoarea practică sau de valoarea socială a portului, utilul se îmbină și aici — ca în toate creațiile de artă populară — cu frumosul. Măiestria artistică se manifestă în zona Făgărașului într-un fel propriu: în structura generală a portului în care înnoirile se integrează organic, în croi și linie, în compoziția cîmpilor ornamentali, în motivele ornamentale, în culori etc.

Deși putem vorbi cu îndreptățire de un port vechi și un port nou deosebit, ele au caracteristici artistice asemănătoare. Dacă la prima vedere impresia este de masivitate și greutate, văzut de aproape portul vibrează cu căldură, prin liniile sale, prin silueta ce o dă omului ca unui copac crescut drept, prin concentrarea cîmpilor ornamentali pe linia croiului și pe piept, prin structura materialelor de lucru (cînepa și lîna), ca și prin coloritul vioi, dar reținut.

O calitate fundamentală o constituie marea putere de asimilare și de transformare a portului de aci. El este în veșnică înnoire și căutare, atît prin folosirea unor materiale noi, a unor tehnici noi, de la ornamente țesute sau brodate, la ornamente aplicate sau realizate cu mașina, în stil geometric în trecut sau floral acum, cît și prin diversitatea tot mai mare de piese.

Relațiile regiunii cu exteriorul au fost intense. Joagărele, pielele, vîltorile, căldările de rachiu de la Voivodeni, tîrgurile vestite, întîlnirile la

« izvorul » de la Simbăta de Sus, jocurile de ispas între hotare (adevărate nedei de cîmp), dar mai ales concursurile căminelor culturale înseamnă tot atîtea prilejuri de contact și influențe. Faima regiunii, ca regiune de oameni harnici și cinstiți, a făcut ca și portul lor, ce dă o nobilă înfățișare, să fie apreciat, și piese din el să fie preluate « pe Ardeal », peste Olt. De aceea numai unele sate din vecinătate (ca de exemplu Rucărul și Feldioara) și-au păstrat intact portul propriu, deosebit de cel al Țării Oltului.

În ceea ce privește dezvoltarea istorică, deosebim aici două faze, sau chiar două moduri, ale transformării portului. Pînă la primul război mondial schimbările s-au produs continuu, însă treptat, și prin integrarea organică a elementelor noi, care erau supuse prefacerii în sensul stilului local. În ultima parte a epocii capitaliste însă, mai precis după 1925, relațiile sociale și procesul de destrămare a satelor fac ca schimbările să fie mai rapide și nu totdeauna pe linie tradițională. Materialele și piesele noi de port pătrund sub influența orașului și a zonelor învecinate. În unele sate, aceasta a dat naștere unor amestecuri și forme hibride. Cele două moduri de transformare continuă și sub ochii noștri. Îmbucurător este faptul că țărănimea își dă seama de valoarea portului local, valoare ce i-o conferă atît structura, cît și întregul său stil.

*Eine Wallachin von dem sogenannten alten-
Land, jenfeit des Altflusses*

1. Stampă veche

2. Două « borese » în port tipic, cu pomeselnece, pieptare și păsturi

3. Fete tinere din Berivoi în port mai nou

4. Pieptar bărbătesc caracteristic prin ornamentele sale bogate și viu colorate în roșu

5. Păstură (șurț) și bete

19. Fetiță din
Drăguș, în port
local cu pălă-
rie cu *cicuri*,
îie, pieptar și
păstură

20. Copii de școală « la joc »

21. Copii în costum popular, purtând opinci cu noițe
din păr de cal

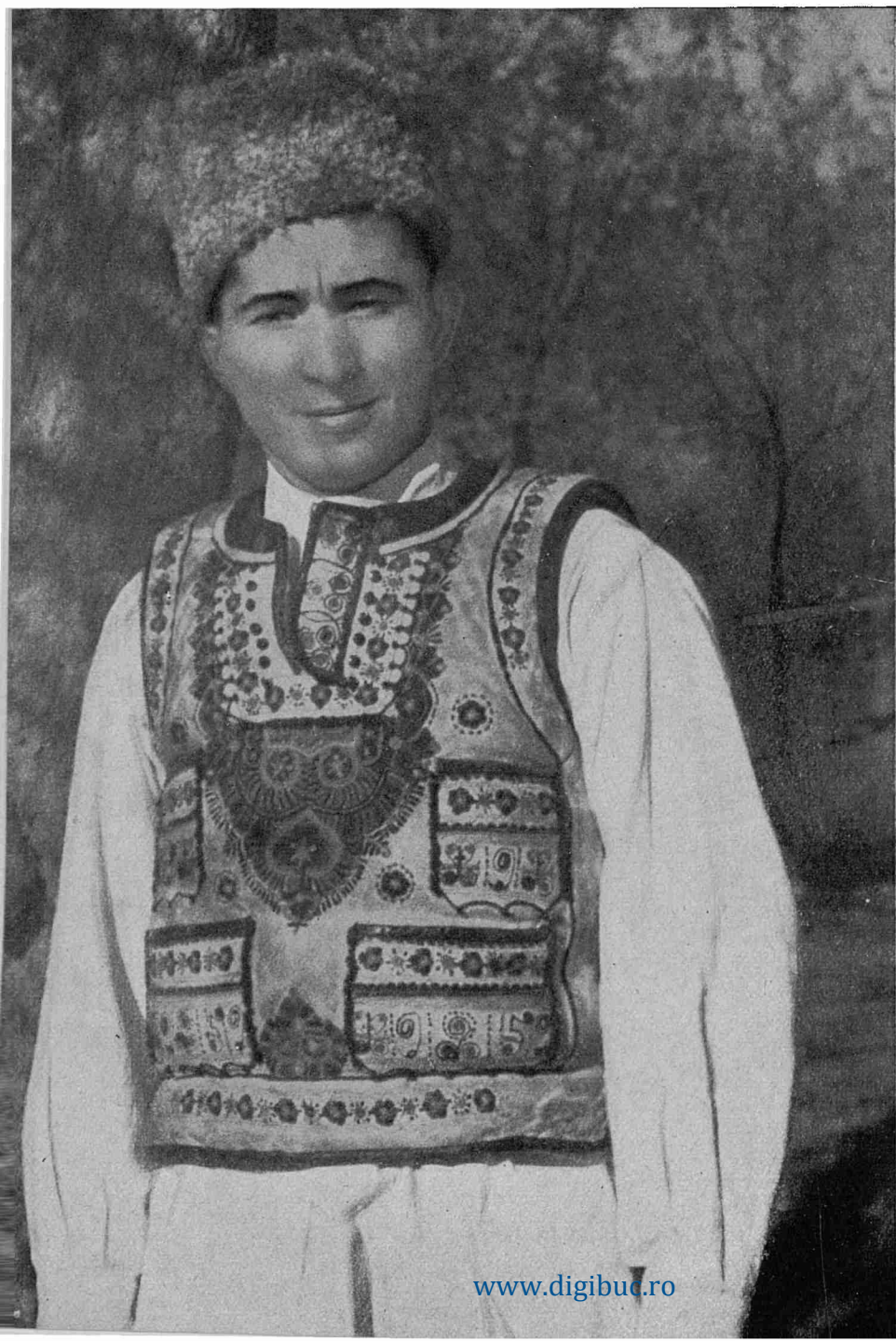

22. Tîndră fată din Netotu cu «briu» (iie) cu alesături

23. Fată din Berivooi Mari în port nou de sărbătoare, cu șurț cu flori, «brtu»
(iie) cu alesături bogate și cu laibărică de catifea brodată

24. Fecior din Pojorta, primăvara, în port de sărbătoare

25. Grup de tineri din Arpașul de Jos în port de sărbătoare

26. Pereche din Ucea de Sus, primăvara, în port de sărbătoare

27. Bărbat tânăr cu pălărie rotundă, recăl «nempăsc», pieptar, cioareci și cizme

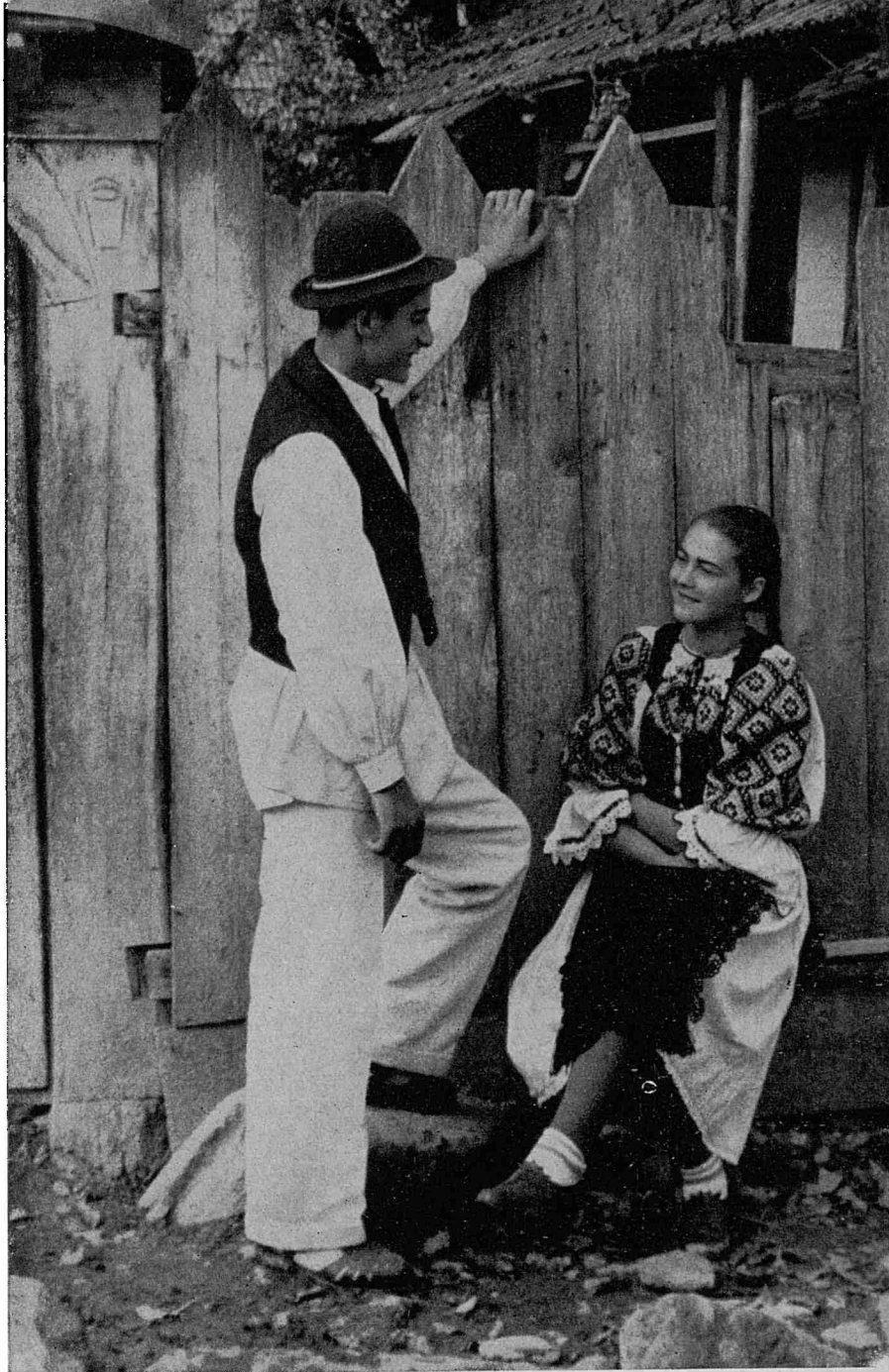
28. Fată și fecior, la care se văd cioarecii cu «coșofene»

29. Tinăra pereche din Lisa

30. Tânăra pereche din Iași în port nou: ea cu cîrpă neagră legată peste cap, « briu » (iie) negru țesut « în fuscei », fustă albă plisată, crătințe brodate; el cu cămașă cusută « în bentiță » cu mătase albă, pantaloni « de ciurel » în 5 ițe și laibăr de postav

31. La porțiță, un fecior și o fată din Breaza

32. La marginea satului, în port de sărbătoare, un fecior și două fete cu crătințe negre «ardelenesti»

33. Trei feciori cu căciuli turtite, cămăși cu pumnași, cioareci și cizme (cel din mijloc), pantaloni și bocanci (cei din margini), pieptare etc.

34. Femeie cu cîrpă neagră, iie «cu puii ăi mari peste cot și cu bortițe pe piept»

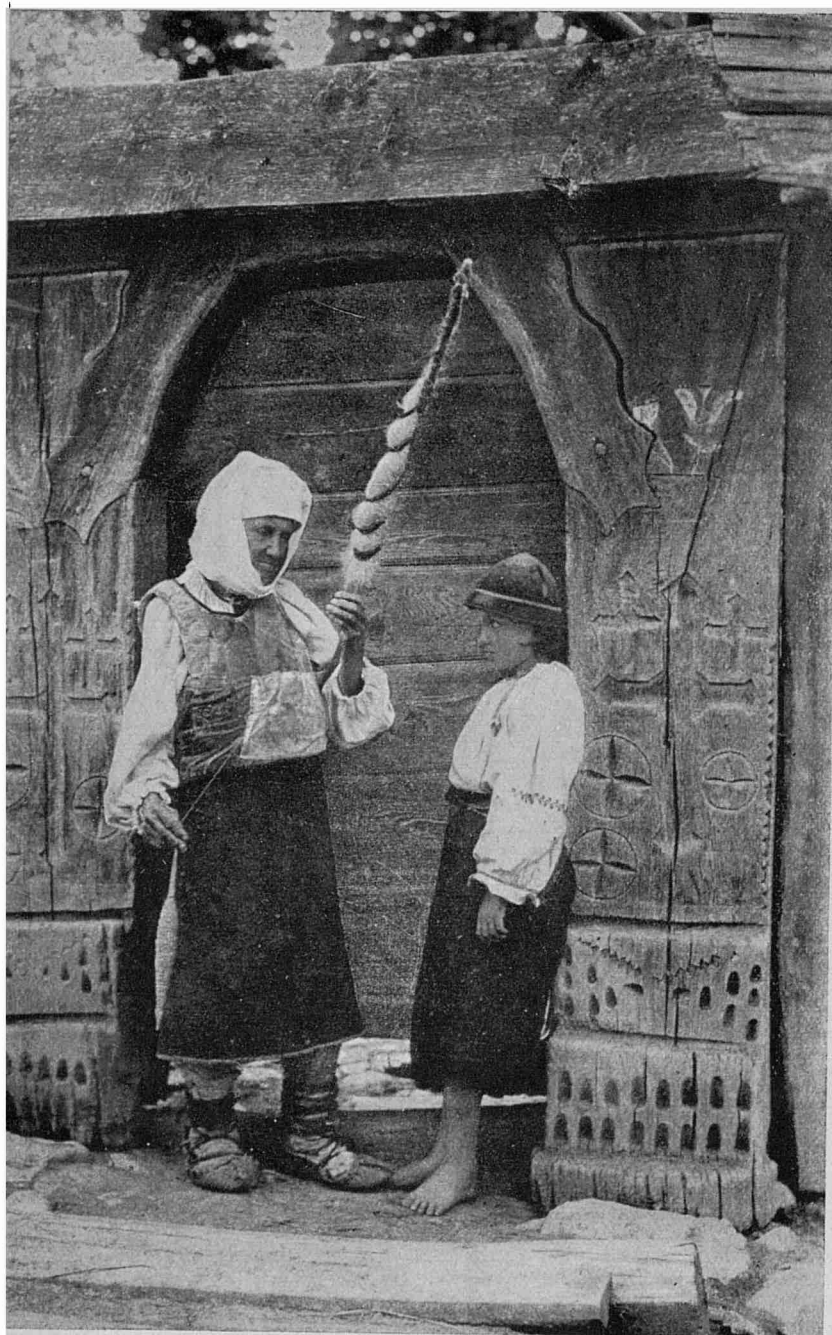
35. Nevastă tânără din Iași, cu pomeselnecul «îmbrobodit cu amîndouă capetele peste cap», betelie panglică sub barbă și peste piept, laibăr, «șurț» roșu cu vârgi, iia cu pumnăși și fodorei

36. Torcînd în fața casei, trei femei cu pomeselnec și crdîințe roșii «tipărite», într-un sat de sub munte în zona Făgărașului

37. Trei generații de vîrstă dar și de port, în Voi-
vodenii Mari

38. În port « de toate zilele », la porțișă, o bătrână din Drăguș torcînd, și nepoata ei

39. La Breaza, în fața vetrei vechi, femeie cu « fruntar » și « căiță cu reșe »

40. Bătrîndă de 70 de ani din Viștea de Sus, cu «pomeselnec cu peană»
purtaț s rbd toarea, împreună cu «păstura roșie» (șurț)

43. Bătrîn cu căciulă ascuțită, pieptar cu ornamente pupine, cămașă lungă și cioareci

44. În comuna Mindra, pereche de bătrâni în port de sărbătoare, vara (ea cu căișă, fruntar, pomeselnec «îmbrobodit», iie cu pumnași și fodori și cu ștrafuri pe piept, minicile alese «în vârghele» etc.)

45. In port de sărbătoare, cu pomeselnecul făcut «cu veacă», două femei din Iași

46. Mama și fiica în portul a două generații

47. Într-o grădină, un bătrîn și o bătrînă din Pojorta
în port local, cu recăle

48. De la opinci, pînă la pomeselnece, cele două bătrîne ilustrează portul tipic de la Voivodeni (cea din stînga poartă pomeselnecul « pe sub barbă » ca pentru zi de lucru, iar cea din dreapta « roată » ca sărbătoarea

49. Tînăra femeie din Săvdăstreni cu pomeselnec «cu veacă»,
iie cu obinzală și fodori și cu ștrafuri pe piept, androc
(fustă) țesut în patru ițe, crătincioară și pieptar

50. Bătrână din Streza-Cirpîșoara cu bubou alb și cirpă neagră legată «peste cap»

51. Două bătrâne din Voivodenii Mari, în port vechi, specific, de iarnă, cu pomeselnece, sarică albă (cea din stînga) și bubou sein (cea din dreapta)

G L O S A R

1. *Androc, androcel* (Germ. *U n t e r r o c k*, sas. *O n d e r r o c k* și *A n g d e r r o c k*; în ruteană *a n d a r a k*): Fustă de postav, cu desen în pătrățele (negru, roșu, verde, vinăt); cea de sărbătoare cu panglici înguste de catifea aplicate la poale. Androcul de zi de lucru e din postav sau pănură țesută în casă. Il purtau femeile căsătorite.
2. *Barșon* (Ardelenism: ung. *b á r s o n y*): Catifea, folosită pentru aplicații, ca ornament pe diferite piese de port.
3. *Băgătură* (Provincialism, format de la verbul *a b ā g a*): Jumătate lat de pinză care se adaugă la un lat întreg de pinză și formează mîneca iiei.
4. *Bentiță* (Diminutiv, de la *b a n t ă*, termen literar; compară polonezul *b a n t*, germ. *B a n d*): Bucată de pinză de formă dreptunghiulară, aplicată pe umeri la cămășile bărbățești.
5. *Bete (biete sau berte)* (singular: *b a t ă*; lat. *v i t t a*: panglică, derivat: *b e t e l i e*): Țesute în război sau cu scîndurica, din lînă sau lînă, de dimensiuni și culori diferite (cele vechi late de 10–20 cm, cu roșu mai mult, cele noi mai înguste și cu albastru, verde, vinăt, roșu etc.) Modelul și culorile diferă după sat și vîrstă. Modelul se obține din urzeală în diferite culori și din tehnica țesutului, băteala fiind de obicei într-o culoare.
6. *Bortîță*. [Diminutiv, derivat din *b o r t ă* (gaură), moldovenism; vezi ruteanul *b o r t*.] Panglică albă de broderie spartă, care se numește în unele sate și «riețe». Se aplică de-a lungul mîneclor.
7. *Brațe*. (Sing. *b r a ț*, lat. *b r a c h i u m*): Se numesc așa mînecele unor haine (Sarica, buboul, recălul).
8. *Brățărură*. (Diminutiv de la *b r ă ț a r ă*, lat. *b r a c h i a l e*): Bucată îngustă de pinză care se aplică jos la mîneca iilor, pe încrețitura unde încep fodorii. Se mai numește și «punctică» sau «betelie».
9. *Briu*. (Vechi slav *b r u n i a*: chiurasă): Se numește astfel iia (cămașa femeiască) de la briu în sus, în special în satele din mijlocul zonei Făgărașului.

10. *Broască* (mare sau mică) (Lat. vulg. *broasca*): Petic de pînză pătrată sau în cinci laturi, ce se coase sub brațul iilor, între mîneacă și foaia din față și cea din spate. «Broscuță» se mai cheamă un mic triunghi de pînză ce se pune pe umăr, lîngă guler, la ii, cusut între foaia din spate și cea din față.
11. *Bubou*. (Sau *bobou*; ardelenism: manta groasă, sarică; compară ung. *gubó*). Piesă străveche, lucrată din țesătură groasă de lînă și dată la vîltoare la îngroșat, apoi în coșul cu grapa de mărăcini, de i se scoate «părul». De culoare albă sau seină, cu croiul drept.
12. *Bulion*. (Fr. *bouillon*): Se spune «crătințe cu bulion» cătrînelor negre de tip săliștenesc, pe care se face broderie cu mătase neagră, motive florale. Mai nou, aceste crătințe se fac cu unul sau două rînduri de broderie spartă, realizată tot cu «bulion». Se poartă de fete și femei tinere, numai sărbătoarea.
13. *Buste*. Așa se cheamă în partea de est a zonei încrețitura formată pe umăr, acolo unde se prinde mîneca Ției.
14. *Căiță*. (În limba literară: scufiță de copil; sîrb *kaica*, bulg. *kajca*). Ca ardelenism: vechi acoperămint de cap, ce se purta de femeile măritate mai ales pînă la primul război mondial. Făcută pe forma capului, din pînză neagră de cumpărat, cu flori roșii. Lateral, peste urechi, are două «urechi» făcute din panglică de moar negru încrețit, încrețiturile numindu-se «rețe». Pe urechi femeile tinere aplică «fluturași» sau «părăluțe». Azi se poartă de nașe și de către cîteva femei bătrîne în unele sate.
15. *Călțuni*. (Lat. *calceamentum*, călțun; moldovenește: colțun, provine din contaminarea neogrecescului *kaltsuni* și *kartsuni*, de la it. *calzoni*: pantaloni): Încălțăminte în formă de cizme, cu tureac scurt, făcută din pănură sau piele neagră, purtată pînă la începutul sec. XX, în partea de vest a țării, mai ales sărbătoarea. Talpa celor de piele era tivită cu galben, iar sus la tureac avea o bandă roșie. Turecii, sus, lateral, crăpați și legați cu șnur.
16. *Celar*, *celariu*. (Lat. *cellarium*: cămară, chelar, odăiță). Încăpere mică de-a lungul odăii din față, în care se intră pe o ușă mică. Servește la păstrarea alimentelor și a unor piese de inventar.
17. *Cheiță*. (Diminutiv din cheie, lat. *clavem*). Cusătură în zig-zag, cu care se încheie părțile iilor. Făcută cu mîna, cu ață albă, neagră sau roșie.
18. *Cheutoare*. (Cheotoare, chiotoare, lat. *clavatoria*). Ață de legat, făcută în formă de inel, din lînă sau ață, la gura pieselor de port fără nasturi (bubou, sarică, recăl bătrînesc etc.) și prin care se trece o baieră pentru legat.
19. *Cicur*, sau *ciucur*. (Lit. *ciucure*; ung. *csukor*). Împletitură ornamentală făcută din lînă colorată cu mult roșu și vinăt, de mărimea unui pumn. Se purta în unele sate (ex. Drăguș) de către fete, pe borul îngust al pălăriuțelor negre, în față.

20. **Cioareci.** Pantaloni strimți, din pănură, croiți diferit, după zonă, vîrstă, etc. și purtînd ca atare denumiri felurite («bătrînești», «cu ferești», «ungurești»). Se numesc «cioareci boresăști» un fel de cizme de pănură, pînă la genunchi, încheiate cu lînă neagră. Îi purtau mai ales femeile bătrîne, în opinci. (Boreasă, în Moldova, Transilvania, Maramureș, înseamnă femeie măritată sau văduvă).
21. **Cioci.** (Ardelenism, se întrebuițează la plural; vezi it. *cioce*: opinci): Ciorapi de lînă croșetați, cu dungi orizontale colorate cu roșu, vînat, negru, alb. Purtați de fete și femei tinere.
22. **Cipcă.** (Dantelă panglicuță, plural: *cipci*, ardelenisism; vezi ung. *csipke*, sîrb. *ćipka*): Dantelă de cumpărat sau făcută cu mîna, aplicată la fodorii și la gulerul iilor, precum și la crătințele de tip săliștenesc.
23. **Ciupag.** (Haină femeiască cu mineci; vechiul slav *cŭpagu*): Partea din față sau pieptul iiei. Uneori și spatele se numește ciupag.
24. **Ciurele.** (Singular: *ciurel*, diminutiv din *ciur*, lat. vulg. *cibrum*, lat. clasic *cribrum*): Model de țesătură, în trei sau mai multe ițe, ce imită niște pătrățele și găurele.
25. **Cîrpă.** (Vechiul slav *k r u p a*) în sensul din Carpații Moldovei, Transilvaniei și Olteniei: basma de cap a femeilor. De formă patrată, cu frîmbi pe margine, de cele mai multe ori de culoare neagră. Cumpărată de gata, din «păr», saten, mătase, catifea, stambă sau alte materiale de fabrică. Se poartă legată pe sub barbă sau la spate, după vîrstă și ocazie.
26. **Colțișori.** (Diminutiv de la *colți*, horbotă dințată, compară cu bulg. *kolecu*, sîrb. *kolja*.) Din postav negru sau vînat colțișorii se aplică jos, pe manșetă, la cioareci.
27. **Coțofene.** (Coțofenele sînt păsări negre cu pîntecele alb; sing. *coțofană*; înrudit probabil cu neogrec. *kotsifas*: mierlă): Ornamente din șinor aplicat, la cioareci, în jurul buzunarelor.
28. **Crătințe.** (În Moldova și Bucovina, *catrințe*; ung. *katrinka*, *katrinca*: sort de lînă, fotă.) Diferite ca material, dimensiuni, culoare și ornamente. Cele bătrînești, țesute în casă din lînă: cea din față din două foi și cu alesături, iar cea din spate dintr-o foaie monocromă. Crătințele «ardelenești» în gen săliștenesc din postav negru. Cea din față cu frîmbi. Cele noi cu broderie de mătase.
29. **Creste.** (Lat. *crista*): Aplicații de postav vînat, pe margini, la recălele femeiești.
30. **Crețe.** (Sing. *creț*, probabil de la lat. *crispus*): «Riețe» sau «rețe». Încrêțitură pe umăr la cămășile bărbătești cu fodorii, constituind un ornament.
31. **Dirg.** Parte a cioarecilor bărbătești (vezi croiul).
32. **Drugă.** (Sîrb *d r u g a*: fus mare.) Lînă toarsă gros «îndrugată» pentru piesele de lînă, de iarnă.
33. **Ferești.** (Ferestre: lat. *fenestra*): Crăpături ce țin loc de buzunare, în față, la «cioarecii rumînești».

34. *Fodori*. (F o d o r e i, pl. încrețituri de pînză, dantele sau cusături de arnici, ung. f o d o r): Un fel de manșete lungi, evazate, aplicate la mîneacă jos la anumite ii și cămăși bărbătești. Se aplică mai nou și la gulerul iilor la fete sau femei tinere, formînd un fel de gulerăș întors, lat, de dantelă.
35. *Frijuri*. Piesă veche de port, de culoare închisă, din pănură, croită drept, fără guler, buzunare și nasturi. Același croi la bărbăți și la femei. Purtată acum de bătrîni. Tipul nou, modern, diferit, lucrat de croitori, cu guler, buzunare, nasturi, ornamente aplicate.
36. *Frimbi* (*frimbghi*). (Mold. f r î m b i e, lat. f r i m b i a): Fire ce atîrnă ca niște ciucuri la marginea unei stofe, unei haine, unui briu. Ciucurei de lînă, mătase sau alt material, aplicați în sir, la diferite piese de port (ex. la crătința din față).
37. *Fruntar*. (Lat. f r o n t a l e: fășie de catifea); Panglică neagră, avînd cusute pe ea mărgelile negre. Se poartă pe frunte, peste căiță, atunci cînd femeile se îmbrobodesc cu pomeselne.
38. *Frunză*. (Lat. f r o n d e a): Panglică de catifea sau stofă aplicată pe pălăriile bărbătești cu borul mic.
39. *Gîgiu*. (G u g i u m a n: căciulă; turc. g ü ğ m a n); în Ardeal: scufiță, căiță, căciulă pentru copii mici pînă la 6—7 ani, de o formă specială.
40. *Inchedecat*. (Împiedecat: lat. i m p e d i c a r e): Se spune că straiul, buboul sau sarica sînt închedecate, atunci cînd foile acestor piese se cos la capete, înainte de a se da în vîltcare.
41. *Innodeală*. (De la verbul î n n o d a r e, lat. n o d u s, n o d): Bucată de pînză care unește, uneori, iia cu poalele.
42. *Laibăr* (*laibărică*). (Germ. dial. L e i b e l): Piesă în gen de vestă, purtată de femei și fete. Din stofă, catifea sau postav, de obicei de culoare neagră. Croit pe talie, cu rever. Brodat. cu mătase neagră și ornamentat cu șnur aplicat.
43. *Mestecată*. (De la a m e s t e c a, lat. m a s t i c a r e): Pînză de casă țesută din material amestecat urzit bumbac și bătut cînepă, ori urzit amestecat și bătut cînepă).
44. *Mînecări*. (De la mîneacă, lat. m a n i c a), ardelenisism (sing. m î n e c a r): Manșete de lînă colorată, croșetate, purtate de feciori și fete, iarna.
45. *Nedeie*. (Pl. n e d e i; vechiul slav n e d e l j a: duminică; săptămîină): Vechi obicei pastoral de întîlnire, petrecere și tîrg, la date fixe legate de calendarul vieții păstorești, în anumite locuri, la munte.
46. *Obînzală*. (O b i e n z a l ă, de la b e n z i, b e n t e — cf. pol. b a n t, germ. B a n d): O bucată de pînză brodată, aplicată mai ales la iile bătrînești, pe guler.
47. *Oni*. (Sing. o n: cf. litera cirilică o n = o): Motive mărunte în formă de roțițe dispuse una lîngă alta, brodate pe pieptare.
48. *Pahiol*. (Cf. sas «F o c h e l» și ung. f á t y o l: vâlul miresei): Piesă dreptunghiulară, din borangic albit, cu vârgi țesute din sîrmă galbenă, purtată de fetele și femeile tinere din Săliștea și Tilișca.

49. *Pavă (păvuță)*. (Rutean p a h a, polonez p a c h a, ung. p á h a, p á l h a): Petec patrat, ce se pune sub mîneacă (sub broască), între foaia din față și cea din spate a iiei.
50. *Pălan*. (Gard, uluci, zaplaz, în ung. p a l a n k: Transilvania și Oltenia): Prinză îndoită de 2—4 ori, la mîneca sau gulerul cămășilor cu ștrafuri.
51. *Pănură*. (Lat. p e n n u l a): Postav alb sau colorat, din țesătură de lînă lucrat în piuă. Folosit mai ales pentru cioareci și frijuri. (Se vede în Moldova, Transilvania, Banat.)
52. *Părluțe*. (Diminutiv de la p a r a, turc, p a r a): Fluturi. Fluturi metalici, albi sau galbeni, aplicați pe urechile căitelor sau pe păsturile cu flori alese ale fetelor.
53. *Păstură*. (P î n z ă t u r ă, în Carpații moldo-transilvăneni; derivat din p î n z ă): Piesă în gen de fotă purtată de femei. Cele bătrîne au păstură din pănură neagră «glățuită» iar cele tinere din material mai fin (lînă, bumbac), cu alesături în culori. Tot păstură se cheamă, în partea de vest a zonei Făgărașului, cirpa de cap.
54. *Piuă (piuărit)*. (Lat. vulg. p i l l a, diminutiv p i l a): Instalații arhaice, străvechi, pe riurile mici de munte, pentru prelucrat țesăturile de lînă. Elementele principale sînt toate din lemn: roata minată de apă (cu «cupe» sau «arepi»), fusul, ciocanele și troaca. Țesătura de lînă se bate, la umezeală, cu ciocanele în troacă 24—48 ore, de se îngroașă și se «înfrățește» urzeala cu băteala, dînd un postav dens numit pănură. (Coexistă forma pivă sau forma palatalizată chiuă.)
55. *Pojiță*. Meșină altă de obicei preparată de jocari din piele de oaie sau miel, cu var, aplicată pe margini la buzunarele pieptarelor.
56. *Pomesel nec, polmesenec, pomneselnec* etc. (Vechi slav; vezi polonezul p o l m i e s i e c z n i k semilună): Piesă de port în formă de ștergar alb, de 2 metri lungime și 30—35 cm lat., din pinză țesută de casă. La capete are alesături în «ciurele» și vîrșuri simple cu mătase albă sau neagră. Îl mai poartă astăzi unele bătrîne. Se poartă obligator de către femeile măritate, peste căiță în diferite feluri, în funcție de vîrstă și ocazie (vezi textul).
57. *Proboadă, broboadă* (Vezi bulg. p o d b r a d k a, p o d b r a d i a: sub barbă): Pinză albă în formă de ștergar purtată de femeile bătrîne în valea Sebeșului.
58. *Pui*. (Lat. p u l l e u s, p u l l u s): Denumire generică a motivelor brodate pe piesele de port (ii, cămăși etc.). Picățele, punctulețe.
59. *Pumnași*. (Ardelenism; diminutiv de la p u m n lat. p u h n u s, -i) Manșete înguste, strînse, la mîneca iilor vechi și a unor cămăși bărbătești, marginea încrețită și ornată cu podoabe de arnici.
60. *Puntică*. (Pl. p u n t i c e l e; diminutiv din p u n t e, lat. p o n t e m), Vezi brățarușă.
61. *Recăl*. (Ardelenism; sas. R ö c k l i, germ. R ö c k l e i n, ung. r e k l i): Piesă de pănură neagră, maron sau seină. Sinonim cu frijurile. Se poartă în loc de joc.

62. *Riețe, rețe.* (Sing. *reață*; cf. slav. *raca*, albanezul *rose*)
Încreșturi; vezi căița (cu rețe).
63. *Sarică.* (Lat. vulg. *sarica*): Piesă similară buboului, deosebirile constau numai în dimensiuni, uneori în culoare. Se purta mai ales de păstori.
64. *Sbițe, sbghițe.* Părul în trecut se împletea la femei în cosițe (coade), fiecare din acestea fiind compusă din trei părți numite sbghițe.
65. *Scurteică* (De la adj. *scurt*, lat. vulg. *excursus*), haină lungă, cu mâneci, pentru femei căsătorite. Din postav negru sau în carouri, ornată și jos și în față cu catifea neagră pe margini. Purtată în satele ce au stat mai mult sub influența orașului și mai ales de pătura chiabură.
66. *Stan.* (Sirb. *stan*, bulg. *stan*): Pieptul și spatele cămășii, croit pe vechile piese dintr-o singură foaie (în opoziție cu «poalele»).
67. *Strai.* (Lat. *sternium*): Piesă pentru acoperit patul, pătură, țol. Țesut din lână groasă, dată la viltoare și la coșul cu mărăcini unde i se scoate «părul». Formată din 3–4 foi. De culoare albă în partea de vest a zonei, în culori vii (vinăț, portocaliu, verde, alb) dispuse în vârgi egale alternativ, în centrul zonei. Se dă mireșelor în zestre. Începe a se înlocui cu plapoma.
68. *Strîmbuleț.* (Ardelenism, de la *strîmb* lat. vulg. *strambus*, lat. clas. *strabus*): Zig-zag, alb de obicei, de cum-părat, aplicat la ii sau cămăși, pe pumnași și la guler, ori pe șurțe și păsturi, la fete și femei tinere.
69. *Ștrecănit.* (Germ. *stricken*: a împleti; cf. subst. *strînchi*: ciorapi, de la germ. *Strümpfe*): Croșetat. Se spune «șal ștrecănit», cioci ștrecăniți etc.
71. *Știpuială.* (Ardelenism: germ. *steppen*, a coase): A coase pe știpuială. Tehnică specială de cusut, folosită mai ales la pumnași și brățăruse.
71. *Ștrafuri.* (Ardelenism, germ. *Streif*): Dungii formate din pinză încreștită, de-a lungul pieptului, la cămăși și ii. De origine și influență săsească.
72. *Șurțe.* (Sing. *șurță*, ardelenism, germ. *Schürze*): Piese nelipsite din portul femeilor. Țesute în război de casă, din lână ori lînă, cu motive diferite. Se încing cu baieră și se spune totdeauna cu un adjectiv, de exemplu șurțe negre, șurțe vinete, șurțe cu ochi, etc. (În Moldova se zice «pestelcă»), iar în limba literară, *șorț* (pol. *szort*).
73. *Tăieturi.* (De la verbul *a tăia*, lat. vulg. *taliare*): Ornament în piele, în formă de semicercuri, la marginile pieptarelor.
74. *Targă.* (*Targă*, influențat de *trage* și *trăgace*): Instalație cu grapă de mărăcini pentru tras părul pieselor ce se dau la viltoare. În Oltenia, targa e săniuță de cărat lemne sau de dus copii.

75. *Transhumanță*. (Fr. *transhumance*, termen cărturăresc): Formă străveche, de mișcare și mutare sezonieră a turmelor de oi din Carpați spre Dunăre și mai departe, pe « drumul oilor », la date fixe. A dat naștere unui tip special de păstorit, cu un rol important în procesul de formare a poporului român și de păstrare a unei unități a modului de viață.
76. *Ursoaie*. (De la urs. lat. *ursus*) Femininul alături de ursoaică, în Moldova, Transilvania, Oltenia și Banat: Un fel de coș mare, din birne sau împletit din nuiile deasupra vetrei cuptorului, în tinda casei; trece prin pod pînă la acoperiș.
77. *Văcălie*. (Veacă; din romînă a trecut în ruteană sub forma *vakeliĵa*, *vekelija*, cu sensul de: burete de făcut iască): *văcălie* (în Moldova *veșcă*): Înseamnă cercul de tei din jurul sitei; în Transilvania, în genere borul pălăriei. În zona Făgărașului se mai spune «veacă» sau «urechi» la partea de jos a căciulilor cu marginea întoarsă sau dublată ca o manșetă.
78. *Vălitoare*. (Învălitoare, învelitoare, din verbul a înveli vechi slav *valiti*: năframă, ștergar): Piesă de port femeiesc, în gen de ștergar alb, purtată învăluit peste cap în zona Avrigului.
79. *Vărgel*. (Sing. lit. *vergea*, derivat din *vargă*, lat. *virga*): Nuielușă de alun sau bucăți de draniță, care servesc la înfășuratul urzelii pe sul. Țesut cu vărgel. O tehnică specială de țesut, pentru minciile unor ii, prin care se obțin motive în relief, în cîmpul alb al pinzei de nădragi de vară.
80. *Vătaf*, sau jude al feciorilor. Conducător ales anual al «cetei» (grupului) de feciori, care colindă și dirijează obiceiurile în cadrul sărbătorilor de iarnă. Cuvîntul pare a fi de origine tătară: *vataha*. Din graiul păstorilor noștri a trecut adesea în limbile popoarelor pe unde au transhumat ei (polon *vataha*, rutean *vatag*: baci; bulgar *vatah*, *vataf* etc.).
81. *Zbîrciog*. (De la *zbîrciog*: ciupercă; vechiul slav *smrŭcŏkŭ*, rus. *smorcok*): Încrêțitură, ornament pe umărul iilor sau cămășilor cu pumnași, realizată printr-o cusătură specială, pe muche, cu galben sau portocaliu.
82. *Zechea*, *zeghe*. (Lat. *setula*, lat. vulg. *secla*; din romînă intrat în maghiară *zeke* și în dialectul săsesc *Säck(e)*: Suman, din pănură albă, cărămizie sau chiar neagră, trei sferturi asemănătoare cu frijurile sau recălul. Croi evazat, cu clină din talie, purtat mai ales în zona Rupea-Cohalm, la est de Făgăraș.)

Notă: Ne-am limitat aici la prezentarea unor termeni mai puțin cunoscuți ce apar mai des în lucrare. Nu am cuprins pe cei ce, prin context, își lămuresc suficient sensul, cum ar fi denumiri de ornamente, ori ale unor părți de croi.

LISTA ILUSTRAȚILOR

În text

1. În port de zi de lucru, la întoarcerea de la câmp, în mijlocul satului, o familie din Drăguș, acum 25 de ani (pe la 1930)
2. Iie cu zbîrciogî și cu fodori, cu pui peste cot și cu poale
3. Iie bătrîneasă cu pumnași, cu pui pe piept și cu poale
4. Cizme femeiești, cioareci «borășăști» și «ciocoi» (ciorapi) vîrgați
5. Laibărică (pieptar) din piele înfundată și brodată, pentru fată sau femeie tînă
6. Pieptar înfundat de femeie
7. Recăl bătrînesc din pănură
8. Cămașă cu fodorei, pentru zi de lucru
9. Cămașă cu zbîrciogî și cu pumnași pentru feciori și bărbați tineri
10. Faze din croiul saricei (Drăguș)
11. Faze din croiul buboului (Ucea de Sus)
12. Recălul «rumînesc» sau «bătrînesc» (Drăguș)
13. Cioarecii cu clinul lung (Cîrțișoara)
14. Cămașă «iobăgească» sau «rumîneasă» (Viștea de Sus)
15. Cămașă bărbătească cu fodori
16. Cămașă nemțască cu ștrafuri și pumnași
17. Iie bătrîneasă cu pumnași și obinzeală și cu poale
18. Iie cu ștrafuri și cu fodori

În afara textului

19. Fetiță din Drăguș, în port local cu pălărie cu «cicuri», iie, pieptar și păsturică
20. Copii de școală «la joc»

21. Copii în costum popular, purtând opinci cu noițe din păr de cal
22. Tină ră fată din Netotu cu « briu » (ie) cu alesături
23. Fată din Berivoli Mari în port nou de sărbătoare, cu șurț cu flori, « briu » (ie) cu alesături bogate și cu laibărică de catifea brodată
24. Fecior din Pojorta, primăvara, în port de sărbătoare
25. Grup de tineri din Arpașul de Jos în port de sărbătoare
26. Pereche din Ucea de Sus, primăvara, în port de sărbătoare
27. Bărbat tînăr cu pălărie rotundă, recăl « nemțasc », pieptar, cioareci și cizme
28. Fată și fecior, la care se văd cioarecii cu « coțofene »
29. Tină ră pereche din Lisa
30. Tină ră pereche din Iași în port nou : ea cu cîrpă neagră legată peste cap, « briu » (ie) negru țesut « în fuscei », fustă albă plisată, crătînțe brodate ; el cu cămașă cusută « în bentiță » cu mătase albă, pantaloni « de ciurel » în 5 țe și laibăr de postav
31. La portiță, un fecior și o fată din Breaza
32. La marginea satului, în port de sărbătoare, un fecior și două fete cu crătînțe negre « ardelenesti »
33. Trei feciori cu căciuli turtite, cămăși cu pumnași, cioareci și cizme (cel din mijloc) pantaloni și bocanci (cei din margini), pieptare etc.
34. Femeie cu cîrpă neagră, ie « cu pu ii ai mari peste cot și cu bortițe pe piept »
35. Nevastă tină ră din Iași, cu pomeselnecul « îmbrobodit cu amîndouă capetele peste cap », betelie, panglică sub barbă și peste piept, laibăr, « șurț » roșu cu văr gi, iia cu pumnași și fodorei
36. Torcînd în fața casei, trei femei cu pomeselnec și crătînțe roșii « tipărite », într-un sat de sub munte în zona Făgărașului
37. Trei generații de vîrstă dar și de port, în Voivodenii Mari
38. În port « de toate zilele », la portiță, o bătrînă din Drăguș torcînd, și nepoata ei
39. La Breaza, în fața vetrei vechi, femei cu « fruntar » și « căiță cu rețe » etc.
40. Bătrînă de 70 de ani din Viștea de Sus, cu « pomeselnec cu peană » purtat sărbătorește, împreună cu « păstura roșie » (șurț)
41. Bătrînă din Netotu, în picioare pe prispa casei, și-a făcut pomeselnicul « cu coarne », așa cum îl purta cînd era tină ră
42. Femeie tină ră din Breaza și bătrînă din Lisa, în fața casei
43. Bătrîn cu căciulă ascuțită, pieptar cu ornamente puține, cămașă lungă și cioareci
44. În comuna Mîndra, pereche de bătrîni în port de sărbătoare (vara, ea cu căiță, fruntar, pomeselnec « îmbrobodit », ie cu pumnași și fodor i și cu ștrafuri pe piept, mincile alese « în văr gele » etc.)

45. În port de sărbătoare, cu pomeselnecul făcut «cu veacă», două femei din Iași
46. Mama și fiica în portul a două generații
47. Într-o grădină, un bătrîn și o bătrînă din Pojorta, în port local, cu recăle
48. De la opinci, pînă la pomeselnece, cele două bătrîne ilustrează portul tipic de la Voivodeni (cea din stînga poartă pomeselnecul «pe sub barbă» ca pentruzi de lucru, iar cea din dreapta «roată» ca sărbătoarea)
49. Tinăra femeie din Săvăstreni cu pomeselnec «cu veacă», iie cu obinzală și fodorî și cu ștrafuri pe piept, androc (fustă) țesut în patru îțe, crătîncioară și pieptar
50. Bătrînă din Streza-Cirțișoara cu bubou alb și cîrpă neagră legată «peste cap»
51. Două bătrîne din Voivodenii Mari în port vechi, specific, de iarnă, cu pomeselnec, sarică albă (cea din stînga) și bubou sein (cea din dreapta)

Planșe în culori

1. Portul femeiesc din zona Făgăraș — după o stampă veche
2. Două «borese» în port tipic, cu pomeselnece, pieptare și păsturi
3. Fete tinere din Berivoi în port mai nou
4. Pieptar bărbătesc caracteristic prin ornamentele sale bogate și viu colorate în roșu
5. Păstură (șurț)

T. 2170

Responsabil de carte: Angela Vrancca
Tehnoredactor: Lola Marcus.
Corector: Petre Stoica.

Dat la cules 19.07.1956. Bun de tipar 12.09.1956 Tiraj 4100 ex. Hirtie Kunstdruck de 120 gr. m. p. Ft. 700×1000/16. Coli ed. 5,32. Coli de tipar 5. Ediția I. Comanda 1680 Planșe Polichromii 4, A. nr. 1442. Pentru bibliotecile mici indicile de clasificare 74/76.

Tiparul executat sub com. nr. 1062 la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Șerban Vodă 133 — București — R.P.R.

